

POLOŽAJ ŽENA NA TRŽIŠTU RADA I RAZVOJ ŽENSKOG PREDUZETNIŠTVA U OPŠTINAMA BUJANOVAC I PREŠEVO

- studija -

Novembar
2015. godine

POLOŽAJ ŽENA NA TRŽIŠTU RADA I RAZVOJ ŽENSKOG PREDUZETNIŠTVA U OPŠTINAMA BUJANOVAC I PREŠEVO

-studija-

Izdavač:
Udruženje poslovnih žena Bujanovca

Studiju izradila **Agencija “PSI HR”**

Autori:
Sarita Bradaš, diplomirani psiholog
Nikola Ristivojević, diplomirani psiholog

SADRŽAJ

UVOD -----	3
METODOLOGIJA -----	5
ZAKONODAVNI, STRATEŠKI I INSTITUCIONALNI OKVIR -----	6
Analiza strateških planova opština Bujanovac i Preševo s obzirom na integrisanost rodne perspektive -----	7
Preduzetništvo i zadružarstvo u strateškim planovima opština Bujanovac i Preševo -----	9
SOCIO-EKONOMSKI KONTEKST -----	14
ŽENE NA TRŽIŠTU RADA BUJANOVCA I PREŠEVA-----	19
Ekonomска participacija -----	20
Zaposlenost žena Bujanovca i Preševa -----	21
PREDUZETNIŠTVO -----	23
Nezaposlene žene Bujanovca i Preševa -----	24
Žene na selu -----	27
Položaj žena na tržištu rada Bujanovca i Preševa iz perspektive lokalnih aktera -----	29
Zaključna razmatranja i preporuke -----	31
PREPORUKE -----	33

UVOD

„Rodna ravnopravnost znači da žene i muškarci imaju jednake uslove za ostvarivanje svojih ljudskih prava i za davanje doprinosa ali i ubiranje dobiti od ekonomskog, društvenog, kulturnog i političkog razvoja. Stoga rodna ravnopravnost podrazumeva jednak društveno vrednovanje sličnosti i razlika muškaraca i žena, kao i njihovih uloga. Ona je utemeljena na njihovom punopravnom partnerstvu u kući, zajednici ili društvu. Rodna ravnopravnost počinje jednakim vrednovanjem devojčica i dečaka“. ¹

Vek posle početka velike borbe za ravnopravan položaj žena u društvu prva decenija XXI veka obeležena je novim definicijama i deklaracijama o rodnoj ravnopravnosti žena i muškaraca. Počev od definicije ILO iz 2000-te, Evropske komisije 2004, Evropske povelje o rodnoj ravnopravnosti 2009, pa do Evropske povelje o jednakosti muškaraca i žena u lokalnom životu.

Pažljivo analiziranje samo četiri mala citata, koja navodimo na početku poglavlja ove studije, iz navedenih dokumenata pokazuje, s jedne strane, na visoke ljudske i moralne vrednost i ciljeve koje postavljaju tvorci ovih dokumenata čija realizacija nije samo cilj sam po sebi već ostvarenje koje donosi raznolike i značajne dobrobiti celoj zajednici. S druge strane, teško da se može naći inspirativniji tekst za analitički pristup sopstvene prakse u odnosu na parametre koji su postavljeni ovim tekstovima, za ispitivanje sopstvene prakse i utvrđivanje ciljeva u sopstvenim lokalnim strategijama razvoja za unapređenje rodne ravnopravnosti u sopstvenoj lokalnoj sredini, ili u sopstvenoj državi. Ne bi to bila samo želja ugledanja na evropske vrednosti već i korak ka povratku na napuštene najbolje vrednosti naše tradicije.

Sve navedene evropske deklaracije, na žalost, i dalje predstavljaju samo daleke ciljeve kojima treba težiti. Mnogobrojna istraživanja u svetu, kao i u Srbiji potvrđuju ovu ocenu. Čak i najrazvijenije zemlje Evrope, a među njima i one najdemokratskije, u Skandinaviji, nisu u potpunosti ispunile postavljene ciljeve iz dokumenata Evrope o ravnopravnosti žena. U Srbiji je situacija još nepovoljnija. Surova i razarajuća tranzicija je poništila skoro sve što je bilo postignuto na planu ravnopravnosti žena. U područjima sa, još uvek, jakom patrijarhalnom tradicijom ostvarenje evropskih ciljeva ravnopravnosti žena u sveukupnom odlučivanju o sopstvenom životu kao i potpune emancipacije je još složenije i osetljivije.

Pomenuta istraživanja u našoj zemlji ukazuju na višestruke rodne nejednakosti u raznim sferama društvenog i privatnog života. Prisutna je ekomska nejednakost žena, podređeniji položaj u porodici, u raspodeli poslova u porodici, minimalno političko učešće, nepovoljniji položaj na tržištu rada, imovinska nejednakost u porodici i manja dostupnost finansijskim resursima, manje ili više izražene patrijarhalne vrednosti, itd.

U osnovi svih ovih nejednakosti stoji zajednički imenitelj: žena ima neravnopravnu moć u donošenju odluka o sopstvenom životu, obrazovanju i razvoju, izboru poslova, realizaciji sopstvenim potencijala kojima bi doprinela boljem životu i svojoj porodici i lokalnoj zajednici.

Sve to ima za posledicu smanjenje mogućnosti za stvarno uključivanje žena u društvene tokove, izaziva njihove sumnje u sopstvene vrednosti, čak i prihvatanje takve uloge, lišava društvo svih vrednosti i kreativnih moći više od polovine sopstvenih članova koji bi doprineli njegovom napretku!

Sve navedeno je bio povod da Udruženje poslovnih žena Bujanovca preuzmu korake, koliko god oni mali bili, na promeni stanja u sopstvenoj sredini. Sagledavajući i shvatajući suštinske uzroke neravnopravnosti žena, suočavajući se svakodnevno kao poslovne žene sa „zakonima muškog poslovnog sveta“ odlučile su da pokrenu projekat kojim bi započeo proces

¹

ILO (2000) ABC of Women Worker's Rights and Gender Equality, Geneva.

promena.

U martu 2015. prihvaćen je a zatim je i započeto sprovođenje projekta: „Osnaživanje žena Bujanovca i Preševa za bavljenje preduzetništvom i zadružarstvom“, uz finansijsku podršku Evropske Unije, Vlade Švajcarske i Vlade Republike Srbije preko programa Evropski PROGRES. Nositelj projekta je Udruženje zaposlenih žena Bujanovca, koje je i izradilo projekt i apliciralo sa njim u Evropskom PROGRESU. Partner na projektu je Opština Bujanovac. Ukupna vrijednost projekta je 2,616,561.78 dinara.

Studija koja se nalazi pred Vama nastala je u okviru ovog projekta. Projekat je obuhvatilo i niz drugih, po našim procenama, ključnih aktivnosti koje su inicirane, s jedne strane, očiglednim teškim i neravnopravnim položajem žena na tržištu rada ali i neravnopravnim statusom u društвima naših lokalnih zajednica. Ističu se aktivnosti na podizanju znanja i veština žena koje žele da pokrenu sopstveni posao, mogućnostima koje preduzetništvo i zadružarstvo pružaju u rešavanju njihove nezaposlenosti i dostizanja ekonomске sigurnosti, ali i kako unaprediti već postojeći sopstveni posao. Projekat je imao za cilj i da pomogne ženama u izradi prvih poslovnih planova u cilju pokretanja sopstvenog preduzeća ali i da im ukaže na sudbonosni značaj stalnog planiranja, analize okruženja i njihovog neprekidnog preispitivanja kako za budуće tako i za postojeće preduzetnice.

Opšti cilj projekta je osnaživanje žena Bujanovca i Preševa za bavljenje preduzetništvom i zadružarstvom. Zapravo, osnovna ideja projekta je da će jačanje kompetencija o preduzetniшtvu i mogućnostima zadružarsta kod nezaposlenih žena Bujanovca i Preševa otvoriti za njih nove perspektive, ohrabriti ih i povećati njihova zapošljivost. Pre svega, osnivanjem dobro osmišljenog sopstvenog biznisa kao i povezivanjem sa drugim preduzetnicima u zadruge ili klastere.

Studija o položaju žena na tržištu rada Bujanovca i Preševa i razvoja ženskog preduzetništva je sveobuhvatna analiza položaja žena na tržištu rada. Cilj studije je da pruži informacije o učestvovanju žena na tržištu rada navedenih opština, njihovom učešћu u društvenom životu, o stepenu integrisanja rodne perspektive (IRP) u lokalne politike, programe i projekte. Osnova ove analize je identifikacija problema i usmeravanje lokalnih politika, posebno strateških dokumenata, ka mogućnostima za poboljšanje položaja žena.

U suštini ovog cilja je i svrha studije: analiza položaja žena na tržištu rada Bujanovca i Preševa kako bi se identifikovali ključni problemi i definisale preporuke za integrisanje rodne perspektive u lokalne politike, a samim tim poboljšanje položaja žena na tržištu rada navedenog područja. To, istovremeno, doprinosi i razvoju efikasnije politike tržišta rada kao preduslova za socijalnu uključenost i lakši pristup tržištu rada nezaposlenih žena.

Ključni problem kojim se bavi projekat i ova studija je izrazito nepovoljan položaj žena na tržištu rada Bujanovca i Preševa, naročito u oblasti ženskog preduzetništva, što je uslovljeno kako opštom ekonomskim prilikama, tako i kulturološkim razlozima.

Bavljenje ovim problemom značajno je, kako sa aspekta ukupnog ekonomskog razvoja opština Bujanovac i Preševac, tako i zbog uključivanja žena na tržište rada kao osnove njihove ekonomске emancipacije ali i uključivanja njihovih potencijala u doprinos razvoju ovih opština, s druge strane.

Pomenuti opšti cilj projekta, osnaživanje žena Bujanovca i Preševa za bavljenje preduzetništvom i zadružarstvom, realizovaće se kroz nekoliko posebnih (specifičnih) ciljeva:

Senzibilizacija javnosti za problem položaja žena na tržištu rada Bujanovca i Preševa.

Razvoj svesti o preduzetništvu i zadružarstvu kao mogućnostima za zapošljavanje žena.

Razvoj kompetencija za bavljenje ženskim preduzetništvom i zadrugarstvom.

Ciljna grupa su nezaposlene žene Bujanovca i Preševa. Uključivanjem u projekat, 60 nezaposlenih žena sa ovog područja će, bez obzira na starosnu dob i stepen obrazovanja, steći uvide u mogućnosti rešavanja svog ekonomskog i društvenog položaja kroz bavljenje preduzetništvom i uključivanjem u zadruge. Takođe, steći će znanja o dobrim praksama ženskog zadrugarstva i preduzetništva kao i razvoju kompetencija za bavljenje preduzetništvom, kao i izradi biznis planova.

Direktni korisnici su nezaposlene žene Bujanovca i Preševa. Indirektni korisnici projekta su lokalne zajednice kroz povećanje prihoda u lokalnom budžetu i smanjenje rashoda za socijalna davanja.

Studija će pružiti materijal za predlog seta rodno osetljivih mera i aktivnosti koje će doprineti zapošljivosti žena na tržištu rada Bujanovca i Preševa, s jedne strane, ali i pomoći integrisanju rodne perspektive u lokalne politike i programe.

METODOLOGIJA

U zvaničnom političkom diskursu EU, rodna ravnopravnost (gender equality) predstavlja „koncept koji znači da sva ljudska bića imaju slobodu da razvijaju lične sposobnosti i prave izbore bez ograničenja nametnutih strogim rodnim ulogama; da se različito ponašanje, želje i potrebe žena i muškaraca u jednakoj meri uzimaju u obzir, vrednuju i podržavaju“.

Rodna jednakost (gender equity) predstavlja „pravičan odnos na osnovu roda, koji podrazumeva jednak tretman ili tretman koji je različit, ali koji se smatra jednakim u smislu prava, beneficija, obaveza i mogućnosti“.²

Metodologija Studije je imala cilj da omogući analizu položaja žena na tržištu rada kao i stepena razvoja ženskog preduzetništva Bujanovca i Preševa u cilju senzitivizacije javnosti na probleme žena na tržištu rada u ove dve opštine. Zapravo, da omogući kvalitetna saznanja o trendovima i stanju, ključne probleme žena u ovim sredinama sa kojima su žene prinuđene da se izbore u težnji da nešto promene u svom statusu, da pokrenu svoj posao ili ga još uspešnije vode.

Studija će, zahvaljujući ovakvom metodološkom pristupu, sagledati iz više uglova podatke o obimu i karakteristikama položaja žena u opština Bujanovac i Preševu, kao i njihovom preduzetništvu, upoređujući ih sa odgovarajućim podacima u Republici Srbiji i Pčinjskom okrugu. Statistička analiza biće obavljena za vremenski period koji dopušta zaključivanja o izvesnim trendovima u nezaposlenosti/zaposlenosti žena. S druge strane, studija će ukazati na prepreke s kojima se žene suočavaju pri započinjanju, vođenju ili razvoju samostalnog biznisa, kao i potrebne mere koje bi doprinele većem uključivanju žena u preduzetništvo.

Izrada studije zasnovana je na kompleksnoj metodologiji u kojoj su kombinovane analize na postojećim podacima iz različitih izvora (zvanični republički i lokalni statistički podaci, baza privrednih društava i preduzetnika/ca, zapravo podaci Republičkog zavoda za statistiku, Agencije za privredne registre i Nacionalne službe za zapošljavanje, kao i kvalitativnu istraživanje. Analiza ima cilj da prikaže jasnu sliku društvenog i ekonomskog okvira položaja žena i pruži uvide u strukturu i prisutnost u preduzetništvu žena na ovom području.

Kvalitativno istraživanje obuhvatilo je intervjuje sa najvišim nosiocima lokalnih i regionalne vlasti, nekolicinom istaknutih privrednika i preduzetnica u cilju kompletiranja nalaza o problemima žena na tržištu rada, elementima preduzetništa kao i preprekama i teškoćama

s kojima se žene susreću u pokretanju ili vođenju sopstvenog biznisa.

Analizom strateških opštinskih dokumenata sagledavana je njihova orijentacija prema položaju žena kao i značaju razvoja preduzetništva i udruživanju preduzetnika i domaćinstava kao jednom od indikatora njihove relevantnosti. Pri tome, polazeći od, u mnogobrojnim istraživanjima potvrđene teze, odnosno činjenice da je privredni rast, kreiranje novih radnih mesta, zajednički konkurentan nastup na lokalnom, ali i stranim tržištima, moguć samo razvojem preduzetništva i stvaranjem preduzetničkih asocijacija.

Studija polazi i koristi definiciju preduzetnica kao žena koje su vlasnice (bilo kog udela) nad preduzećem uz uslov da istovremeno obavljaju i vodeću upravljačku ulogu u tom preduzeću, a bez obzira na način na koji su stekle vlasništvo. Ova definicija preduzetnice je u skladu sa definicijom koju su OECD i Eurostat uzeli kao osnovu za razvoj sistema praćenja preduzetništva.

To praktično znači da su preduzetnice definisane kao lica koja su osnivačice radnji (koje obuhvataju oblike poslovanja definisane Zakonom o preduzetnicima Republike Srbije) u okviru kojih obavljaju samostalnu delatnost, odnosno lica registrovana kao preduzetnice u Agenciji za privredne registre Republike Srbije, kao i (su)vlasnice privrednih društava registrovanih u Agenciji (bez obzira na ideo u vlasništvu) u nekoj od sledećih pravnih formi: društvo sa ograničenom odgovornošću, ortačko društvo, komanditno društvo, akcionarsko društvo, bez obzira na to da li zapošljavaju druga lica ili ne, ali uz uslov da obavljaju neku od vodećih upravnih/rukovodećih uloga u preduzeću (članstvo u UO i funkcija glavnog direktora).

ZAKONODAVNI, STRATEŠKI I INSTITUCIONALNI OKVIR

Zakonodavni i institucionalni okvir za jednak položaj muškaraca i žena u Republici Srbiji proizlazi iz obaveza Srbije kao potpisnice niza međunarodnih konvencija i povelja usmerenih na unapređenje položaja žena (dokumenti Ujedinjenih nacija: Opšta deklaracija o pravima čoveka, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena — CEDAW; Saveta Evrope: Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropska socijalna povelja i Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici; Evropske unije: Povelja Evropske unije o osnovnim pravima kao i članstva u institucijama koje promovišu rodnu ravnopravnost.

Strategija Evropa 2020. promoviše više razvojnih ciljeva, ali se u ovoj oblasti ističe cilj inkluzivnog rasta, zapravo viša participacija žena na tržištu rada kao i borba protiv siromaštva i socijalna kohezija.

Povećanje inkluzije i smanjenje siromaštva se, tako, ostvaruje putem povećanja učešća žena na tržištu rada i smanjenja strukturne nezaposlenosti – (usled raskoraka između ponude i potražnje); razvijanja kvalifikovane radne snage odgovarajuće potrebama tržišta rada, unapređenja kvaliteta posla i celoživotnog učenja; poboljšanja performansi sistema obrazovanja i obuka na svim nivoima i povećanja učešća u visokom obrazovanju i promovisanja socijalne inkluzije i borbe protiv siromaštva.

Ustav Republike Srbije iz 2006. daje zakonski osnov za uvođenje i uređivanje rodne ravnopravnosti i ustanavljuje ravnopravnost polova kao osnovno ustavno načelo. Ustavom (članom 15.) je utvrđena obaveza države da garantuje ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti. Pored toga, uvedeno je i načelo zabrane diskriminacije, između ostalog i diskriminacije na osnovu pola.

Zakon o ravnopravnosti polova iz 2009. godine obavezuje sve organe javne vlasti da vode aktivnu politiku jednakih mogućnosti i da prate ostvarivanje načela ravnopravnosti za-

snovane na polu u svim oblastima društvenog života i primenu međunarodnih standarda i Ustavom zagarantovanih prava u ovoj oblasti. Zakonom su regulisane oblasti zapošljavanja, zdravstvene zaštite, porodičnih odnosa, obrazovanja, kulture, sporta, političkog i javnog života i sudske zaštite.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravno-pravnosti za period 2008–2014. godine daje smernice za eliminisanje diskriminacije žena, poboljšanje njihovog položaja i integriranja principa ravnopravnosti polova u sve oblasti delovanja institucija sistema, kao jednog od elemenata modernizacije i demokratizacije društva. Postavlja strateške ciljeve u oblastima kreiranja politika i u donošenja odluka, ekonomiji, oblastima obrazovanja i zdravlja kao i suzbijanja nasilja nad ženama i uklanjanja rodnih stereotipa u medijima. 2010. godine je usvojen Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije.

Institucionalni okvir na republičkom i pokrajinskom nivou predstavljaju Savet za rodnu ravnopravnost, Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

Lokalne samouprave su Zakonom o ravnopravnosti polova, Nacionalnom strategijom za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti kao i Nacionalnim akcionim planom za implementaciju strategije, prepoznate kao ključni akteri za sprovođenje normi, ciljeva i mera koje treba da dovedu do uspostavljanja adekvatnijeg instucionalnog okvira za unapređenje rodne ravnopravnosti.

Analiza strateških planova opština Bujanovac i Preševo s obzirom na integriranost rodne perspektive

Položaj žena Bujanovca i Preševa na tržištu rada sagledavan je i kroz analizu strateških planova ovih opština, njihovih lokalnih akcionih planova zapošljavanja kao i budžetske usmerenosti ka ciljanom rešavanju ovog problema. Zapravo kroz usmerenost ovih dokumenata na probleme žena i njihovo rešavanje u društvu ovog regiona.

Opšti je utisak da se, u okviru problema nezaposlenosti, strateški dokumenti Opštine Bujanovac ne bave posebno ovim osetljivim delom populacije nezaposlenih, nezaposlenim ženama. Niti postoje mera koje uvažavaju posebnosti nezaposlenih žena, a koje bi doprinele bržem rešavanju problema nezaposlenosti. Ovde je karakterističan stav koji je izneo jedan intervjuisani visoki funkcijonер da se „pitanje nezaposlenosti rešava uopšte“, te da se mere koje se u tom cilju sprovode ne razlikuju prema kategorijama nezaposlenih, pa se tako ne usmeravaju ni prema ženama kao posebnoj kategoriji nezaposlenih.

U Strateškom planu opštine Bujanovac 2007-2014. godine samo se na dva mesta konstatuju činjenice koje ukazuju, i to uopšteno, na položaj žena u ovoj Opštini. Istiće se da je „čak 15,5% ženskog stanovništva sa statusom nepismenog“, te da je u sferi zaposlenosti, nezaposlenosti i socijalnoj zaštiti “kvalifikaciona, starosna i struktura po polu veoma nepovoljna“. Izostali su, dakle, podaci o obrazovnoj, starosnoj strukturi, broju, itd, nezaposlenih žena što je polazna osnova za uvide u njihove specifične probleme kao i za načine njihovog rešavanja.

Odsustvo analize o položaju žena u ovom dokumentu neminovno je dovelo i do odsustva mera i ciljeva kojima bi se rešavao njihov veoma nezavidan položaj. Neosporno je da se samo na osnovu kvalitetnih analiza i precizno identifikovanih problema žena mogu postaviti kvalitetni i jasni ciljevi koji bi bili usmereni na njihove rešavanje. Dok bi Akcioni plan njihove realizacije postavio aktivnosti kojima bi se oni realizovali.

Potpuno ista situacija je i sa Lokalnim akcionim planom za mlade od 2012-20015.

Ideja ovog plana je bila da se, u saradnji sa USAID (Agencijom Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj i programe za jačanje ekonomske sigurnosti), izradi akcioni plan za zapošljavanje i preduzetništvo mlađih kako bi se detaljnije i šire razradile aktivnosti sa ciljem podrške zapošljavanju i preduzetništvu mlađih, a u skladu sa LAP-om za mlade, kao i Lokalnim akcionim planom za zapošljavanje opštine Bujanovac za 2012. godinu. I ovaj akcioni plan je rodno neosetljiv i bavi se problemima i merama za zapošljavanje mlađih uopšte. A sigurno je da se u ovoj kategoriji nezaposlenih nalaze i posebno osjetljive grupe (žene, invalidi, mlađi sa posebnim potrebama) prema kojima je trebalo postaviti osjetljivije i diferenciranije mere za rešenje njihovih problema nezaposlenosti.

Strateški plan razvoja Udruženja poslovnih žena Bujanovca je svojim ciljevima, što je i razumljivo, okrenut, pre svega, ka poslovnim ženama Bujanovca. Udruženje se „fokusira na edukaciju i jačanje konkurentnosti žena preduzetnica, regionalnu saradnju, proširenje tržišta i apliciranje u različitim fondovima“. Istina, on predviđa i dve aktivnosti za koje se može reći da su okrenute ka nezaposlenim ženama: „Obuke i ohrabrvanje budućih preduzetnica“ i „Propagiranje ideje ženskog preduzetništva u okviru Akcionog programa rodne ravnopravnosti“.

Strateški plan razvoja opštine Preševo, 2011-2017, u Akcionom planu razvoja Opštine Preševo, postavlja, kao prvi, opšti cilj: „Unapređenje okvira za privredni razvoj i novo zapošljavanje“. Jedna od aktivnosti (11.) je „Podsticanje preduzetništva žena, naročito u oblasti turizma kroz edukaciju“. Predviđena su i sredstva, izvor sredstava kao i period realizacije.

U Lokalnoj ekonomskoj strategiji Opštine Preševo, tačka 1.3, „Stanovništvo, radna snaga, obrazovanje, socijalna struktura i infrastruktura u Opštini Preševo“ detaljno se prikazuje stanje u sferi nezaposlenosti, i to sa aspekta zanimanja, starosne i polne strukture, kao i dužine čekanja na evidenciji nezaposlenih.

Posebno se apostrofira podatak da 66% nezaposlenih čine žene i „da će biti vrlo bitno u implementaciji Strategije razvoja da se podstakne aktivno traženje posla kod ženske populacije, samozapošljavanje i razvoj preduzetništva, a sve u cilju drastičnog smanjenja njihove nezaposlenosti“.

Podaci iz analize stanja, koja predstavlja podlogu Lokalne ekonomske strategije, ukazuju da je nezaposlenost najveći problem Preseva.

Akcioni plan za realizaciju Lokalne ekonomske strategije donosi veliki broj projekata kojima bi se zaustavio rast nezaposlenosti, povećala zaposlenost i eliminisalo siromaštvo stanovništva kako u celini tako i posebno ugroženih kategorija nezaposlenih, posebno žena.

Jedan od projekta u Akcionom planu je i Projekat poslovnog udruženja žena Preševa: „Ekonomski razvoj žena Preševa“ koji na izvanredan način analizira i identificuje probleme koji prate žene u preševskom društvu kao i načine izlaska iz tog nepovojnog položaja.

Projekat predviđa „osnivanje organizacije koja će okupljati žene Preševa i raditi na njihovoj edukaciji, emancipaciji i njihovom intenzivnjem uključivanju u sve društvene sfere. Edukacija, treninzi, osposobljavanje žena za vođenje sopstvenog biznisa, saradnja sa sličnim organizacijama u zemlji i regionu u cilju daljeg razvoja i involviranja žena Preševa u ekonomske, kulturne, socijalne tokove, bi bile osnovne aktivnosti ove organizacije.“

Opšti cilj ovog projekta je podsticanje i razvijanje poslovne i intelektualne svesti kod žena Preševa, o potrebi menjanja i mogućnosti učešća žena u promenama u društvu i u kreiranju sopstvene budućnosti, kao i u ekonomskom razvoju Preseva, čime se olakšava proces integracije grada u savremene društvene tokove.“

Projekat navodi čitav niz osmišljenih aktivnosti za realizaciju svrhe projekta. Od „podrške inicijativi i ličnom angažovanju žena; prevazilaženju stereotipa i predrasuda i

mišljenja o ženama; podsticanja i razvijanja samostalnosti žena i ženske omladine; razvijanja tolerancije i prihvatanje različitosti u tradicionalnoj preševskoj sredini (polne, kulturološke, verske i nacionalne); razvijanja fleksibilnih stavova u oblasti izbora alternativnih profesija za žene; prilagođavanja i profesionalnog usmeravanja žena, pa do adekvatnog prepoznavanje šansi i opasnosti za biznis i adekvatnog reagovanja“ na poslovne prilike.

Projekat sadrži veoma nadahnutu analizu položaja žene u društvu Preševa, njene mno-gostruke i zahtevne uloge, generacijskih razlika, i odatle, različitih uloga i problema/izazova sa kojima se one susreću, njihove participacije u javnom životu, početka emancipacije, problema u obrazovanju, borbe protiv stereotipa....

Dakle, svrha projekta se nalazi u odlučnoj nameri da se ovo stanje promeni te da realizacija projektnih aktivnosti omogući emancipaciju žena „kao i njen intelektualni i duhovni razvoj što bi joj omogućilo da bude jedan od nosioca ekonomskih promena koje su neophodne ovom regionu“.

Analizirajući strateške planove opština Bujanovac i Preševo, i Akcioni plan za zapošljavanje i preduzetništvo mladih Bujanovca, iz ugla njihove osetljivosti na položaj žena, zapravo stepena integrisanosti rodne perspektive može se konstatovati da:

Strategija opštine Preševo u analizama stanja identifikuje problem položaja žena i njihovog inferiornog položaja i jasno postavlja ciljeve za podsticanje preduzetništva žena apostrofirajući značaj edukacije.

Lokalna ekomska strategija opštine Preševo detaljno slika stanje u oblasti nezaposlenosti sa posebnim osvrtom na više elemenata strukture nezaposlenih žena što je relevantna osnova za postavljanje ciljeva i zadataka za promenu stanja. (Projekat „Ekonomski razvoj žena Preševa“).

S druge strane, u Strategiji opštine Bujanovac postoji malo podataka o položaju žena i njihovim problemima. Zato bi bilo neophodno posebno dizajnirati mere za promenu položaja žena na tržištu rada. Prisutne mere za rešavanje problema nezaposlenosti uopšte, očigledno, nisu dovoljno usmerene ka nezaposlenim ženama. Odsustvo potrebnih analiza koje bi identifikovale specifičnosti ove kategorije nezaposlenih izazvalo je i nedostatak adekvatnih, relevantnih mera kojima bi se njihova nezaposlenost rešavala.

Nove mere, uz prethodne analize, trebalo bi da budu integrisane u novi, revidirani Strateški plan Opštine i, naravno, u godišnje budžete i lokalne opštinske planove zapošljavanja, koji su jedan od instrumenata za realizaciju ovog plana.

Strateškim planom razvoja Udruženja poslovnih žena Bujanovca otklanja se dok nekle ovaj nedostatak usmeravanjem na edukacije žena preduzetnica, propagiranje ženskog preduzetništva i sl. Ovim projektom Udruženja poslovnih žena Bujanovca preuzima ozbiljan korak ka realizaciji svog Strateškog plana.

Preduzetništvo i zadrugarstvo u strateškim planovima opština Bujanovac i Preševo

Orijentacija strateških planova prema značaju i razvoju preduzetništva i udruživanju preduzetnika i domaćinstava, bilo u strukturu zadruga ili klastera, je indikator njihove relevantnosti. Naime, brz privredni rast, veća zaposlenost, zajednički konkurentan nastup na lokalnom, ali i stranim tržištima, moguće je samo razvojem preduzetništva i stvaranjem pomenutih preduzetničkih asocijacija.

Zato su strateška dokumenta ovih opština analizirana iz ugla njihove usmerenosti na značaj i potrebu razvoja preduzetništva, osnivanja klastera i zadruga. Zapravo, traženi su odgovori na pitanja o tome koliko se pažnje posvećuje preduzetništvu i zadrugarstvu; da li

su rađene redovne analiza stanja, da li su uočavane promene koje zahtevaju izmene mera ili strateških ciljeva, da li su postavljene mere za njihovo unapređenje i, postoje li organizacioni uslovi za sprovođenje strateških ciljeva usmerenih ka razvoju preduzetništva, zadrugarstva i klastera.

Analiza stanja u Strateškom planu Opštine Bujanovac 2007-2014. godine ukazuje na postojanje uslova i potencijala za brži razvoj opštine. Strategija iznosi stav da su oni „dovoljni kako bi se kvalitetno rešavala goruća pitanja sa kojima se trenutno opština Bujanovac susreće, a to su: nezaposlenost, nedostatak kvalitetne edukacije, razvoj i modernizacija poljoprivredne proizvodnje, kao razvoj preduzetništva i mikro, malih i srednjih preduzeća“.

Dinamičniji razvoj porodičnog biznisa, pokretanje procesa samozapošljavanja, javno i javno-privatno partnerstvo se vide kao značajni i neophodni strateški potezi za rešavanje pomenutih „gorućih pitanja“.

Mada ne eksplisitno, Misija Opštine Bujanovac imanentno sadrži ove ideje i potrebno ih je razraditi u okviru operativnih ciljeva i aktivnosti odnosno revidirati Misiju u novom strateškom planu Bujanovca.

U Strategiji je prikazana struktura registrovanih preduzeća i radnji, kao i nevladinih organizacija. Bilo bi dobro u novoj Strategiji postaviti jasne i merljive ciljeve za promenu ove strukture.

Strategija polazi od činjenice da je sektor mikro, malih i srednjih preduzeća u svim razvijenim zemljama snaga koja nosi privredni i sveukupni razvoj zemlje, te da postoje preduslovi za razvoj ovog sektora u Bujanovcu. Istiće se i da je ovaj sektor uglavnom usmeren na usluge.

Identifikovane su slabosti koje predstavljaju ograničavajući faktor za razvoj preduzetništva i zadrugarstva: „nedovoljna edukovanost potencijalnih preduzetnika, preskupi izvori finansiranja i nepostojanje državne strategije posebno na polju podsticaja mikro preduzeća i samozapošljavanja“, pri čemu se insistira na hitnom započinjanju edukacija potencijalnih preduzetnika o izradi biznis planova, znanjima i veštinama upravljanja, marketinga, kao i povezivanja sa drugim preduzetnicima u cilju zajedničkog nastupa na tržištima.

U SWOT analizi posvećenoj MSP ističu se slabosti: nerazvijen preduzetnički duh, odliv „mozgova“, zastarela tehnologija, loša obrazovna struktura; skupi krediti, birokratska procedura za osnivanje preduzeća, nedostatak informacija, neefikasno zakonodavstvo, spora privatizacija, visoka centralizacija i nebriga u odnosu na mlade.

U želji da se ovo stanje promeni Strategija postavlja kao jedan od svojih ciljeva: „Razvoj malih i srednjih preduzeća kao najbrži i najjeftiniji način za sveukupni razvoj opštine“.

Mala i srednja preduzeća, kao i njihov razvoj vide se kao značajan faktor za povećanje zaposlenosti i smanjenja siromaštva stanovništva. Proces razvoja ovog sektora se posmatra kompleksno, zapravo ne podrazumeva samo razvoj novog privatnog preduzetništva i osnivanje samostalnih radnji već i uključivanje i dalji razvoj već postojećih privrednih subjekata i seoskih domaćinstava u ovaj proces.

Ovo je dragoceno sagledavanje jer je preduzetništvo, u svojoj suštini, zapravo stalno inoviranje i unapređivanje delatnosti kojom se preduzetnik bavi. S druge strane, nova preduzetništva, nove ideje za obogaćivanje proizvodnih dobara i usluga implicitno sadrži i ulogu žena Bujanovca.

Analiza stanja koja prati ovaj strateški cilj, iz koje je on i proistekao, ukazuje na decenijsko razaranje privrednog tkiva koje je prouzrokovano „erozijom kapitala i imovine i lošim menadžmentom,“ što ju je odvelo u kolaps. Posledice su teške: smanjenje broja radne snage,

povećanje nezaposlenosti, redukcija posla i ekonomske aktivnosti, potpuno zaustavljanje razvoja i siromašenja stanovništva i ugrožavanje socijalnog mira.

Strategija definiše ulogu Opštine: „U politici razvoja malih i srednjih preduzeća, opština Bujanovac igrat će aktivnu ulogu putem podsticanja i usmeravanja preduzetničkih inicijativa ka programima koji doprinose boljem korišćenju raspoloživih prirodnih i stvorenih resursa i u radnom angažovanju nezaposlenih i viškova zaposlenih, a istovremeno imaju zadovoljavajući stepen profitabilnosti i ne zahtevaju izričito velika početna ulaganja“.

Da bi se ovo postiglo planira se, između ostalog, aktiviranje opštinske razvojne Agencije, formiranje Udruženja preduzetnika u Bujanovcu, organizovanje edukacija, konsaltinga i istraživanja tržišta, organizovanje biznis inkubatora.

Postavljeni su prioriteti (1) za razvoj mikro biznisa: unapređenje i razvoj domaće radnosti, prerađivačke, odgajivačke delatnosti i zanatstva i ličih usluga putem samozapošljavanja; (2) osnivanje opštinske razvojne agencije (ORA) i Udruženja preduzetnika; (3) Unapređenje efikasnosti i konkurentnosti MSP putem klaster umrežavanja, osnivanja biznis inkubatora i privatizacije kao prilike za razvoj, specijalizaciju i kooperaciju MSP.

Efektna poruka je da mala i srednja preduzeća Bujanovca mogu naći spas u industrijskim distrikтima-klasterima. Dodali bismo tome zadruge ali i seoska porodična domaćinstva.

Istiće se još jedan strateški cilj usmeren ka jačanju preduzetništva i udruživanja, bilo da je reč o klasterima ili zadrugama. To je strateški cilj br. 5: „Razvoj ljudskih resursa, socijalnih pitanja i zdravstvene zaštite“. U okviru ovog cilja veoma važan prioritet je „Edukacija ljudskih resursa u funkciji efikasnijeg i efektivnijeg poslovanja“, posebno sa svojim aktivnostima usmerenim na školu malog biznisa – od ideje do realizacije; obuku za timski rad, obuku za aktivno traženje zaposlenja, obuku za međunarodno pregovaranje i protokol.

Neobično je da se Strateški plan 2007-2014. ne završava Akcionim planom za realizaciju (ili nam on nije bio dostupan) što bi neizostavno trebalo učiniti pri reviziji strategije i izradi novog plana.

Lokalni akcioni plan za zapošljavanje i preduzetništvo mladih u Opštini Bujanovac (2012-2015) ističe da Opština izdvaja sredstva svake godine u Budžetu (za 2012 to je bilo 5 miliona dinara) ali da „nema razvijene kontinuirane programe za podršku privatnom preduzetništvu“. „Na nivou opštine formiran je Savet za privredu, kao i Savet za zapošljavanje a postoji i spremnost opštine da podrži udruživanje privatnih preduzetnika“.

Ove konstatacije su veoma upitne u poređenju sa ciljevima koji su već postavljeni u Strateškom planu Opštine Bujanovac, još 2007 godine, jer su u njoj postavljeni programi podrške preduzetništvu kao i organizaciona struktura koja će podržavati i stimulisati stalni razvoj preduzetništva.

Bilo bi veoma korisno izvršiti sveobuhvatnu analizu realizacije Strateškog plana, kao i Lokalnog akcionog plana za zapošljavanje i preduzetništvo mladih u Opštini Bujanovac (2012-2015). Dalje, neophodno je utvrditi dokle se stiglo u realizaciji postavljenih ciljeva, koje su se prepreke i problemi pri tome pojavili, šta se promenilo u okruženju, što zahteva neki drugi pristup, zašto pojedini ciljevi i mere nisu realizovani, i revidirati ova dokumenta kako bi bila realna i ostvariva.

Lokalni akcioni plan za zapošljavanje i preduzetništvo mladih u Opštini Bujanovac (2012-2015) vidi prepreke samozapošljavanju i preduzetništvu u nepovoljnoj poslovnoj klimi, nedostatku finansijske i nefinansijske podrške, nedovoljnem znanju o biznisu i nemogućnosti da se ta znanja steknu. U već postojećim preduzećima koja vode mlađi naglašava se potrebu za podrškom u prvih pet godina poslovanja: smanjenje taksi, edukacija za biznis, konsultantska

podrška razvoju, podrška za posete i izlaganje na sajmovima, informacije o konkursima, kao i finansiranju start up biznisa.

Takođe, ističe se tradicija porodičnog biznisa, potrebe za podrškom, mogućnost angažovanja kapitala stanovništva koje radi u inostranstvu i povezivanja sa inostranim tržištima.

Dokument Izrada lokalne ekonomske strategije opštine Preševo osnova je za Strategiju ekonomskog razvoja opštine Preševo 2007-2017. Izuzetno je značajno da je Opština pokrenula 2010. godine reviziju Strateškog plana. Kako se navodi „Usled promenjenih socio-ekonomske okolnosti odlučeno je da se uradi revizija Strateškog plana i da se ciljevi i projekti prilagode ovim novonastalim okolnostima“.

Ovo je retko dobra praksa koja se zasniva na osnovnim principima upravljanja projektima, zapravo upravljanja razvojem a koja je posledica svesti da se okruženje, uslovi privređivanja, stalno menja i da je njihovo razumevanje i pravovremeno reagovanje uslov opstanka. Takođe, postojanje Akcionog plana ukazuje na sistematski i analitički pristup u razlaganju strateških ciljeva u operativne ciljeve i aktivnosti. Njegovo postojanje omogućava i stalno praćenje u postavljenim vremenskim okvirima, evaluaciju ostvarenog, blagovremeno opažanje kašnjenja ili neočekivanih prepreka u realizaciji i brze reakcije na nove uslove.

Misija Opštine Preševo eksplicitno postavlja „stvaranje uslova za privredni razvoj i razvoj malih i srednjih preduzeća“ kao jedan od osam strateških ciljeva čijom bi realizacijom lokalna zajednica postala „istinski predstavnik političke volje građana, koja će poštujući princip dobrog menadžmenta, raditi na što boljem pružanju usluga građanima i poboljšanju kvaliteta života“.

Počev od Misije Opštine Preševo, pa preko Lokalne ekonomske strategije i Strategije ekonomskog razvoja Opštine Preševo 2007-2017. snažno je prisutna svest o potrebi podsticanja i razvoja preduzetništva uz ocenu da je to jedini način izlaska iz teške krize. „Mala i srednja preduzeća se smatraju nosiocima privrednog razvoja i glavnim kreatorima radnih mesta“. Pri tome, prisutan je i kritički stav: „Međutim, da bi ona ostvarila ovu ulogu, pored podrške njihovom osnivanju i poslovanju, važno je omogućiti i niz kvalitativnih usluga: obuke, informacije, tehnička podrška i sl. U tom smislu, prioritet treba dati izgradnji institucionalne infrastrukture i njenom razvijanju i jačanju“.

Organi lokalne samouprave se Strategijom određuju za ključne nosioce aktivnosti podrške privrednom rastu i razvoju kao i povećanju konkurentnosti lokalne ekonomije.

Strategija je zasnovana na ozbiljnim analizama svih sektora ekonomskog i društvenog života čiji nalazi su pouzdana osnova za postavljanje realnih operativnih ciljeva i programa.

Rezultati analiza ukazuju da privreda opštine Preševo ima šansu za brži razvoj samo ukoliko se podstiče razvoj preduzetništva, zapravo osnivanje preduzetničkih radnji i osnivanje novih preduzeća. Ali, takođe, i podsticanjem razvoja postojećih MSP i radnji stvaranjem povoljnijeg privrednog ambijenta za njihovo poslovanje.

Jer, statistički podaci pokazuju da većina preduzeća spada u grupu malih preduzeća i preduzetničkih radnji te da „MSP i preduzetničke radnje čine okosnicu privrede opštine Preševo“. Činjenica da je iskorišćenost mogućnosti sektora MSP i preduzetničkih radnji niska samo potvrđuje orientaciju u Strategiji na razvoj ovog sektora kao potencijal koji bi mogao značajno doprineti razvoju ove sredine.

Strategija ukazuje da će preduzetništvo i udruživanje-umrežavanje doneti nova radna mesta, obogatiti privrednu strukturu novim uslugama i proizvodima, pokrenuti inovativne aktivnosti i ukupan ekonomski i društveni progres.

Na ovaj način će se povećati konkurentnost privrede Preševa ali je za sve to neophodna organizovana akcija u čijoj osnovi leže nove institucije, organizacioni element, koje bi neprekidno radile na realizaciji Strategije i Akcionog plana.

Velike prepreke za uspešnu realizaciju ciljeva Strategije predstavlja neosposobljenost preduzetnika za izradu kvalitetnih biznis planova, time i projekata, što onemogućava konkurišanje za sredstva u našim i međunarodnim fondovima i bankama.

Kao jedan od izlaza iz ove teške privredne krize vidi se delovanje opštine Preševo u podsticanje investicija i privlačenju domaćeg i stranog kapitala. To bi pokrenulo, između ostalog, i osnivanje klastera, pre svega, u poljoprivredi. Zapravo, stvaranje uslova za korišćenje potencijala u ovom sektoru, oživljavanjem tradicionalnog preduzetničkog mentaliteta ljudi u ovom kraju. Po svojoj suštini klasteri bi, kao i zadruge, zbog umrežavanja i udruživanja više MSP ili radnji ili domaćinstava doprineli ne samo konkurentnosti, već i socijalnoj sigurnosti lokalne zajednice. S druge strane, kao povratna sprega, klasteri i zadruge bi dodatno privukle direktnе strane investicije.

Analiza stanja privrede usmerava pažnju na primarnu poljoprivrednu proizvodnju i preradu poljoprivrednih proizvoda kao oblasti sa najvećim mogućnostima za povezivanje i udruživanje.

Strategija ukazuje i na nosioce kao i aktivnosti kojima bi se pristupilo osnivanju klastera (mapiranje, analiza izvodljivosti, izbor najpogodnijih tipova...).

Ističu se i značajne mogućnosti za razvoj preduzetništva u turizmu. Posebno interesantno za ovu priliku je viđenje da „u razvoju gastronomskog i etno turizma treba razmotriti mogućnost većeg uključivanja i angažovanja ženskog stanovništva“.

Strategija kao svoj prvi opšti cilj postavlja „Unapređenje okvira za privredni razvoj i novo zapošljavanje“, sa specifičnim ciljem „Razvoj sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetništva i privlačenje investicija“, čime potvrđuje svoje uverenje da se samo razvojem ovog sektora može izaći iz sadašnje krize.

Predviđa se da se ovaj specifični cilj realizuje kroz čitav niz projekata kojim bi se obezbedila organizaciona i finansijska podrška preduzetništvu, sticanje znanja o: izradi projekata i apliciranje kod fondova i banaka, o osnivanju sopstvenog biznisa, izradi biznis planova.

Prisutne su i ideje i planiraju se projekti za osnivanje biznis inkubatora, industrijskog parka i već pomenutog podsticanja preduzetništva žena, naročito u oblasti turizma.

Predlozi projekata generisani su iz ciljeva i mera sadržanih u Strateškom planu razvoja opštine Preševo i dalje su operacionalizovani u Akcionom planu za realizaciju Strateškog plana.

Analizirajući strateške planove opština Bujanovac i Preševo, i Akcioni plan za zapošljavanje i preduzetništvo mladih Bujanovca, sa aspekta napred postavljenih pitanja, može se konstatovati da:

Strateški planovi prepoznaju značaj preduzetništva i zadružarstva za rešavanje problema zapošljavanja i siromaštva Bujanovca i vide u njihovom unapređenju spas za mala, srednja preduzeća i seoska gazdinstva.

Takođe, detaljno se razrađuju opšti i specifični ciljevi kao i zadaci i aktivnosti (projekti) za njihovo unapređenje.

Strateški plan opštine Preševo sadrži i Akcioni plan za njegovu realizaciju.

Opšti i specifični ciljevi, kao način rešavanja utvrđenih problema, postavljeni su na osnovu analiza pomoću kojih su problemi identifikovani. To je doprinelo njihovoj relevantnosti, zapravo njima se rešavaju utvrđeni problemi.

Strategije, takođe, predviđaju organizacione mere koje će doprineti razvoju

preduzetništva: aktiviranje odnosno osnivanje opštinske razvojnih agencija, formiranje Udruženja preduzetnika i dr.

Strateška dokumenta opština Bujanovac i Preševo nedvosmisleno ukazuju na prisutnu svest o značaju preduzetništva i zadružarstva za promenu teškog stanja u privredi i borbu protiv siromaštva, za viši standard stanovništva.

Ostaju pitanja o ostvarenju ovih strateških planova, o njihovom redovnom monitoringu i evaluaciji. Pitanja o njihovim potrebnim promenama (revizijama) u situacijama promjenjenih uslova u okruženju (zakonskih, finansijskih, privrednih, socijalnih) kada oni postaju neizvodljivi.

SOCIO-EKONOMSKI KONTEKST

„Rodna ravnopravnost prepostavlja da muškarci i žene imaju jednake preduslove za ostvarivanje ljudskih prava i da postoje jednake mogućnosti za muškarce i žene da doprinesu kulturnom, političkom, ekonomskom, socijalnom i nacionalnom napretku, kao i da imaju jednake mogućnosti da uživaju sve koristi i dobrobiti od napretka jedne zajednice.“³

Opštine Bujanovac i Preševo zauzimaju četvrtinu teritorije Pčinjskog okruga na kojoj živi 30% stanovništva ovog okruga. Specifičnosti ove dve opštine su pre svega u demografskim karakteristikama stanovništva: etničkom sastavu, učešću mlađih i stopi prirodnog priraštaja. Prema podacima iz popisa stanovništva 2002.⁴ većinsko stanovništvo u ove dve opštine je albansko (Bujanovac 54,69%, Preševo 89,1%). Srbi u Bujanovcu predstavljaju 34,14%, a u Preševu 8,55% stanovnika. U Bujanovcu Romi čine 8,93% stanovnika. Za razliku od Srbije i Pčinjskog okruga u Bujanovcu i Preševu je stopa prirodnog priraštaja pozitivna. Pored toga, karakteristika ovih dve opštine je značajno veće učešće mlađeg stanovništva i značajno manje učešće starijeg stanovništva u odnosu na republički nivo izraženo merama prosečne starosti, indeksa starenja, stopom zavisnosti mlađeg stanovništva i stopom zavisnosti starijeg stanovništva.

Ovi podaci ukazuju na izrazito povoljnu starosnu strukturu koja predstavlja dragocen i dinamičan društveni potencijal za društveni i ekonomski razvoj.

Tabela 1. Demografski indikatori

	Srbija	Pčinjska oblast	Bujanovac	Preševo
Površina (u km²)	88499	3520	461	264
Broj naselja	6158	363	59	35
Stanovništvo – procena sredinom godine	7164132	201157	38132	27254
Gustina naseljenosti (broj stanovnika po km²)	92	57	83	103
Stopa prirodnog priraštaja	-4,8	-2,1	3	5
Prosečna starost (u godinama)	42,41	38,73	34,52	30,9
Indeks starenja	129,38	80,74	46,88	27,86
Stopa ukupne zavisnosti	47,67	46,11	43,42	49,82
Stopa zavisnosti mlađeg stanovništva	21,14	25,64	29,03	39,30
Stopa zavisnosti starijeg stanovništva	26,53	20,47	14,38	10,52

Izvor: Republički zavod za statistiku, Opštine i regioni u Republici Srbiji 2014, Vitalna statistika.

³ Evropska povelja o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou, 2009.

⁴ U opštinama Preševo i Bujanovac u Popisu 2011. zabeležen je smanjen obuhvat jedinica popisa usled bojkota od strane većine pripadnika albanske nacionalne zajednice. Iz tog razloga podaci koji se odnose na stanovništvo u ovoj studiji zavisno od vrste, koriste podatke iz Popisa 2002, podatke RZS . Vitalna statistika i Popisa poljoprivrede 2012.

Stepen obrazovanja odraslog stanovništva Bujanovca i Preševa niži je od republičkog proseka. Obrazovna struktura stanovništva starijeg od petnaest godina, prema podacima Popisa iz 2002. godine, ukazuje na veliki ideo stanovništva sa osnovnim ili obrazovanjem nižim od osnovnog (70% Bujanovac i 69% Prešev), manji ideo srednjoškolski obrazovanih (18%) i veoma mali ideo stanovništva sa višim i visokim obrazovanjem (Bujanovac 4%, Prešev 5%). Navedene podatke treba uzimati sa oprezom s obzirom da je u međuvremenu verovatno došlo do promena, na što upućuju i podaci o obrazovnoj strukturi nezaposlenih.

Navedeni podaci govore da je korišćenje ovog velikog ljudskog potencijala, visoko učešće mladog stanovništva, u korist razvoja lokalne zajednice onemogućeno veoma niskim stepenom obrazovanja, čak i mladih. Strateški planovi ovih opština moraju rešenje ovog problema postaviti u najvažnije prioritetne ciljeve. Zapravo u viziji dugoročnog razvoja to je najvažnija tačka.

Tabela 2. Obrazovni nivo stanovništva starog 15 i više godina prema popisu iz 2002. godine

Obrazovni nivo	Srbija	Pčinjski okrug	Bujanovac	Prešev
Bez škole	357552	19861	4622	2866
Nepotpuna osnovna škola	1022974	28624	5438	3553
Osnovna škola	1509462	56293	12015	10138
Srednja škola	2596348	50195	5659	4335
Više obrazovanje	285056	5291	558	542
Visoko obrazovanje	411944	6794	700	652

Izvor: Republički zavod za statistiku: Opštine i regioni u Republici Srbiji 2011.

Prema stepenu razvijenosti za 2014. godinu opštine Bujanovac i Prešev su svrstane u devastirana područja sa stepenom razvijenosti ispod 50% republičkog proseka. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku za maj 2015. godine prosečne zarade bez poreza i doprinosa niže su od republičkog proseka (43.964 RSD) za 31,6% u Bujanovcu i 24% u Preševu. Indikatori tržišta rada (tabela 3, i slika 1) ilustruju izrazit u ekonomsku nerazvijenost područja, kako u odnosu na nacionalni nivo tako i u odnosu na Pčinjski okrug. Budući da su podaci o zaposlenosti na opštinskom nivou dostupni samo iz Ankete poslovnih jedinica (RAD)⁵ Republičkog zavoda za statistiku, a kako bi bili uporedivi, za potrebe studije su izračunate stope registrovane zaposlenosti i nezaposlenosti. Stopa zaposlenosti u Bujanovcu i Preševu je značajno niža od stepena zaposlenosti na republičkom nivou i to za 17,4 procennta poena u Bujanovcu i 19,6 procenntih poena u Preševu. Izrazito visoke stope nezaposlenosti u obe opštine odstupaju značajno od republičkog proseka, i to u Bujanovcu za 16,7, a u Preševu za neverovatnih 33 procennta poena.

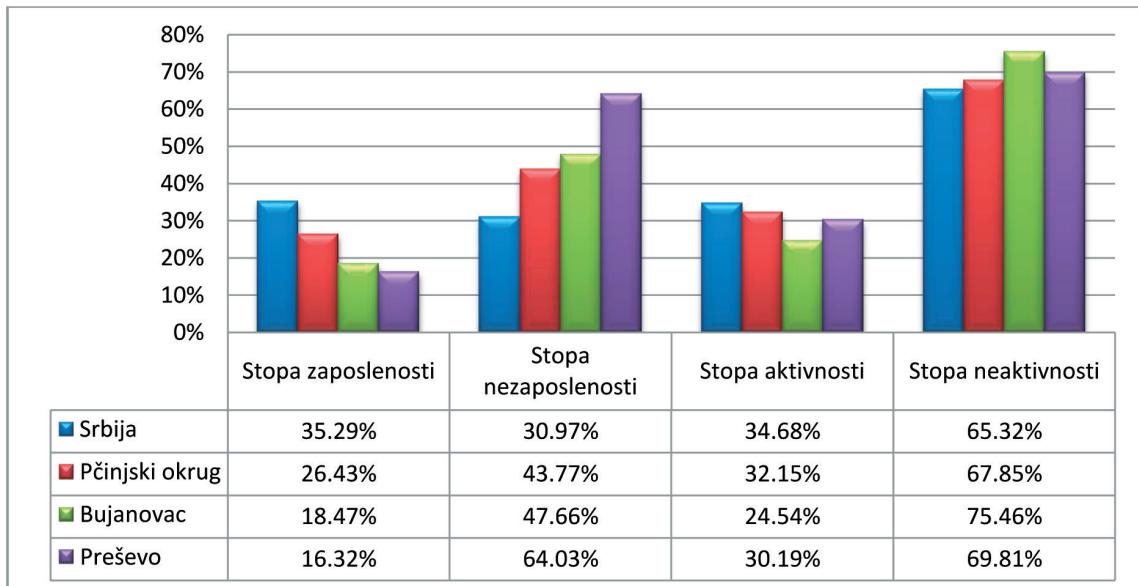
Tabela 3. Indikatori tržišta rada u 2013. godini

	Srbija	Pčinjski okrug	Bujanovac	Prešev
Ukupno stanovništvo	7164132	201157	38132	27254
Radni kontingenjt stanovništva	4860489	137591	26513	18142
Zaposleni	1715163	36362	4897	2960
Nezaposleni	769.546	28301	4460	5269
Zaposlenih na 1000 stanovnika	239	181	128	106

Izvor: Republički zavod za statistiku: Opštine i regioni u Republici Srbiji 2014.; Nacionalna služba za zapošljavanje

⁵ Obuhvaćeni su zaposleni u pravnim licima (privredna društva, preduzeća, ustanove, zadruge i druge organizacije), privatni preduzetnici (lica koja samostalno obavljaju delatnost i zaposleni kod njih).

Slika 1. Stope registrovane zaposlenost, nezaposlenosti i ekonomске aktivnosti u 2013.g.

Struktura poslovnih subjekata u Bujanovcu i Preševu ne odstupa značajno od strukture na republičkom nivou. Učešće privrednih društava u odnosu na ukupan broj jedinica razvrstavanja⁶ u Srbiji⁷ je 28,78%, a preduzetnika 53,85%. Učešće preduzetnika u Bujanovcu i Preševu nešto je više, a privrednih društava manje od republičkog proseka. Specifičnost ove dve opštine je značajno veće učešće neprofitnog sektora u ukupnom broju jedinica razvrstavanja od republičkog proseka (8,39%).

Tabela 4. Poslovni subjekti prema obliku organizovanja⁸

Oblik organizovanja	Bujanovac		Preševo	
	broj	%	broj	%
Privredna društva	243	18,48%	216	21,49%
Preduzetnici	769	58,48%	603	60,20%
Zadruge	6	0,46%	6	0,60%
Udruženja i organizacije	232	17,64%	123	12,24%
Subjekti u javnom sektoru	65	4,94%	55	5,47%

Najveće učešće privrednih društava i preduzetnika je u sektoru uslužnih delatnosti i to u oblasti trgovine. U Bujanovcu i Preševu 80% preduzetnika bavi se uslužnim delatnostima. Udeo privrednih društava u ovom sektoru je u Bujanovcu 59%, a u Preševu 78%. U sektoru industrije posluje 40% privrednih društava i 20% preduzetnika u Bujanovcu, a u Preševu 21% privrednih društava i 20% preduzetnika. Udeo preduzeća i preduzetnika koji posluju u sektoru poljoprivrede u ove dve opštine gotovo da je zanemarljiv. Detaljan prikaz učešća privrednih društava i preduzetnika po delatnostima prikazan je u tabeli 5.

Struktura privrednih društava i preduzetnika nepogrešivo ukazuje na razloge devastiranosti ovog područja. Trgovina je dominantna delatnost, poljoprivreda potpuno devastirana, proizvodnja niska, već pomenuta niska obrazovna struktura su i uzroci i posledice zaostajanja, ali i teški zadaci pred lokalnim strukturama koje treba rešiti.

⁶ Jedinice razvrstavanja su pravna i fizička lica koja na osnovu zakona obavljaju delatnost na ekonomskoj teritoriji Republike Srbije.

⁷ Republički zavod za statistiku: Statistički godišnjak 2014, Strukturne poslovne statistike

⁸ Izvor podataka Agencija za privredne registre, 2015.

Tabela 5. Učešće privrednih društava i preduzetnika u sektorima delatnosti

Sektor	Bujanovac		Preševo	
	Privredna društva	Preduzetnici	Privredna društva	Preduzetnici
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	1,23	0,39	0,46	-
Rudarstvo	1,23	0,26	0,46	-
Prerađivačka industrija	29,63	14,04	12,04	14,26
Snabdevanje električnom energijom i gasom	0,82	-	-	-
Snabdevanje vodom; upravljanje otpadnim vodama...	2,06	0,13	0,46	-
Građevinarstvo	5,76	5,33	8,33	5,80
Trgovina na veliko i trgovina na malo; popravka motornih vozila	41,15	35,11	49,07	36,98
Saobraćaj i skladištenje	4,94	14,17	18,06	5,97
Usluge smeštaja i ishrane	1,65	14,43	0,93	18,74
Informisanje i komunikacije	2,47	0,65	2,31	0,83
Finansijske delatnosti i delatnost osiguranja	0,41	0,65	-	2,16
Stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti	5,35	5,46	4,63	4,15
Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti	0,41	1,82	-	2,16
Obrazovanje	1,65	0,13	2,31	-
Zdravstvena i socijalna zaštita	0,41	1,43	-	1,66
Umetnost; zabava i rekreacija	0,00	0,65	0,93	0,50
Ostale uslužne delatnosti	0,82	5,33	-	6,80

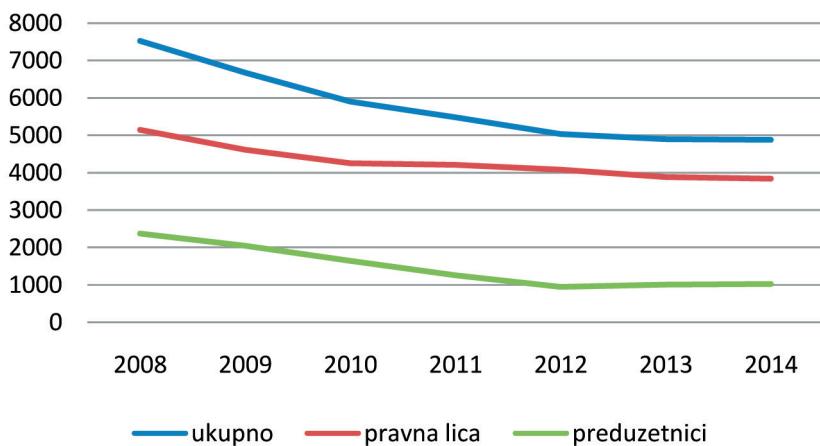
Izvor: Republički zavod za statistiku

Zaposlenost u Bujanovcu i Preševu je od 2008. u neprekidnom padu. Broj zaposlenih u 2014. u Bujanovcu je niži je za 35%, a u Preševu za 14% u odnosu na broj zaposlenih u 2008. godini. Do većeg pada zaposlenosti došlo je kod preduzetnika (57% u Bujanovcu i 33% u Preševu). U Bujanovcu je došlo do pada broja zaposlenih u pravnim licima za 25%, a u Preševu za 6%, što je posledica strukture zaposlenosti po sektorima delatnosti u ove dve opštine, budući da je Bujanovac imao značajno veći broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji u kojoj je ugašen velik broj radnih mesta, dok je u Preševu najveće učešće zaposlenih bilo u javnom sektoru u kojem nije došlo do smanjenja broja radnih mesta.

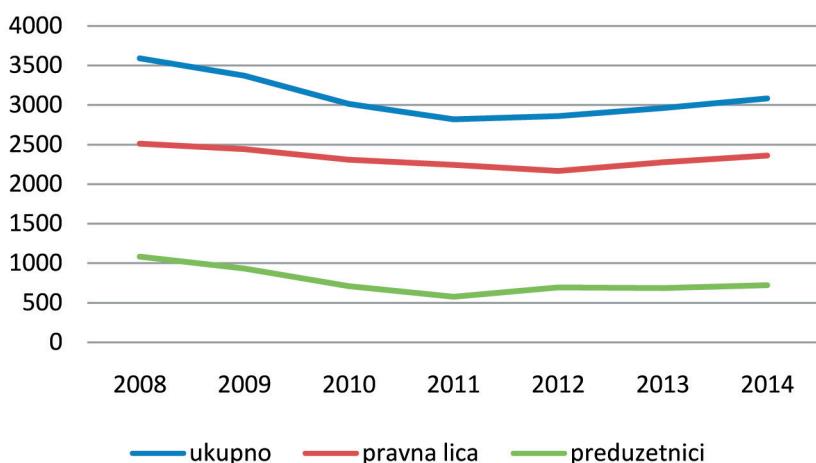
Katastrofalan i neprekidan pad zaposlenosti koji traje skoro deceniju je neminovna posledica već izloženog stanja. I pored postojanja strateških planova razvoja, koji su vrlo dobro dijagnostikovali probleme i u dobroj meri predvideli mere kojima bi se stanje menjalo na bolje, i koji su „pokrivali“ period od 2007/8, nije se uspelo u zaustavljanju ovih negativnih trendova. Odgovore za to treba tražiti kroz stalne analize realizacije pomenutih strateških planova, u promenama koje su se desile u okruženju u tom periodu kao i u preprekama njihovom ostvarenju.

Slike 2. i 3. pokazuju kretanje broja zaposlenih u Bujanovcu i Preševu u navedenom periodu.

Slika 2. Kretanje broja zaposlenih u Bujanovcu

Slika 3. Kretanje broja zaposlenih u Preševu

Niže prosečne zarade u ovim opštinama posledica su nadprosečnog udela zaposlenosti u delatnostima sa nižim zaradama, poput prerađivačke industrije, a podprosečnog udela uslužnih delatnosti sa visokim zaradama (finansijske delatnosti, nekretnine, stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti). Ove opštine imaju veći udeo u odnosu na republički nivo u ukupnom broju zaposlenih u javnom sektoru (državna uprava, zdravstvo, socijalna zaštita i obrazovanje). Udeo zaposlenih u javnom sektoru na nivou Srbije iznosi 28,18% dok je u Bujanovcu 42%, a u Preševu 56%. Ovo još jednom potvrđuje da su primarne i sekundarne privredne grane gotovo uništene.

Tabela 6. Zaposleni u pravnim licima po delatnostima, godišnji prosek 2014. godine

Delatnost	Srbija		Bujanovac		Preševo	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	31288	2,36	28	0,73	1	0,04
Rudarstvo	21812	1,65	17	0,44	6	0,25
Prerađivačka industrija	279289	21,10	1334	34,69	431	18,28
Snabdevanje električnom energijom, gasom i parom	27476	2,08	56	1,46	18	0,76
Snabdevanje vodom i upravljanje otpadnim vodama	34603	2,61	90	2,34	55	2,33
Građevinarstvo	63490	4,80	104	2,70	70	2,97
Trgovina na veliko i malo i popravka motornih vozila	180123	13,61	244	6,35	156	6,62
Saobraćaj i skladištenje	85527	6,46	84	2,18	153	6,49
Usluge smeštaja i ishrane	19791	1,49	21	0,55	18	0,76
Informisanje i komunikacije	41162	3,11	52	1,35	44	1,87
Finansijske delatnosti i delatnost osiguranja	35023	2,65	13	0,34	3	0,13
Poslovanje nekretninama	3502	0,26				
Stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti	54747	4,14	67	1,74	15	0,64
Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti	38490	2,91	22	0,57	28	1,19
Državna uprava i obavezno socijalno osiguranje	72889	5,51	287	7,46	159	6,74
Obrazovanje	141487	10,69	848	22,05	838	35,54
Zdravstvena i socijalna zaštita	158732	11,99	496	12,90	321	13,61
Umetnost, zabava i rekreacija	22173	1,67	31	0,81	25	1,06
Ostale uslužne delatnosti	12225	0,92	50	1,30	19	0,81
Ukupno	1323831	100,00	3845	100,00	2358	100,00

Izvor: Republički zavod za statistiku

ŽENE NA TRŽIŠTU RADA BUJANOVCA I PREŠEVA

„Bez ravnopravnosti u političkom, ekonomskom i bilo kom drugom obliku odlučivanja, ne postoji mogućnost da rodna ravnopravnost bude integrisana u kreiranje politika vlade. Bez aktivnog učešća žena u procesu izgradnje našeg društva kao modernog, evropski profilisanog i demokratskog, nije moguće ostvarivanje demokratije, ravnopravnosti napretka društva“⁹

Studije o položaju žena na tržištu rada Srbije sprovedene u poslednjih nekoliko godina ukazuju na prisutnu rodnu zasnovanu diskriminaciju na tržištu rada. Tranzicijski procesi u Srbiji su doveli do gubitka stecenih prava i pogodnosti u svim oblastima: ekonomskoj, socijalnoj i političkoj. Porast nezaposlenosti, pad zaposlenosti, smanjenje ekonomske aktivnosti, povratak tradicionalnoj ulozi domaćice i majke, pad učešća na pozicijama odlučivanja, samo

su neki od pokazatelja pogoršanja položaja žena. Ekonomска kриза у Србији додатно је утицала на погоршање услова за запошљавање, а нарочито за жене. Према подацима Републиčког завода за статистику¹⁰ стопа активности жене радног узрасла нижа је за 17 проценних поена од стопе активности мушкарца (53% односно 70%); удео жене међу запосленима је мањи од удела мушкарца (42% односно 58%); стопа незапослености жене у старосној групи 15 до 24 године је за 12 проценних поена већа од стопе незапослености мушкарца исте старосне групе (57% према 45%); жене су заступљене међу носиоцима газдинства са 17,3%, а чине изразиту већину међу члановима породице и рођацима који су обављали полјопривредну активност на газдинству (62,9%, мушки 37,1%), док међу стално запосленима на газдинствима чине изразиту мањину (14,8%, мушки 85,2%).

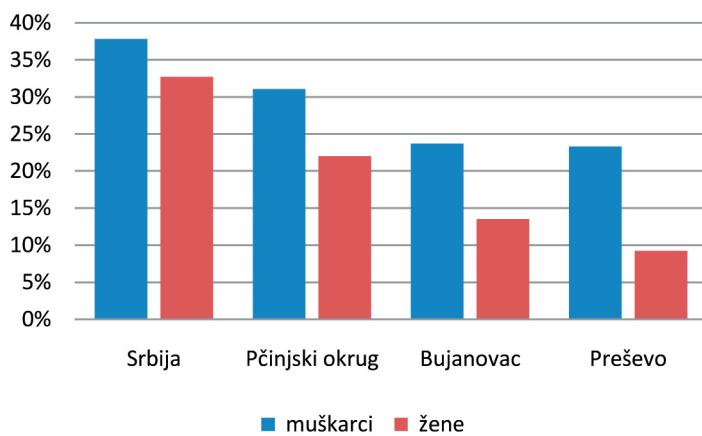
Ekonomska participacija

Стопа запослености, стопа незапослености и стопа активности су најважнији индикатори тржишта рада. На сликама су приказани подаци за наведене индикаторе тржишта рада по полу за Србију, Пчињски округ, Бујановачки округ и Прешевачки округ. Подаци се односе на 2013. годину будући да су најновији подаци о проценjenом броју становника доступни за ту годину.¹¹

Tabela 7. Stanovništvo prema radnom statusu i polu

	Srbija		Pчињски округ		Бујановачки округ		Прешевачки округ	
	Мушки	Жене	Мушки	Жене	Мушки	Жене	Мушки	Жене
Укупно становништво	3675666	3488466	99725	101432	18606	19526	13528	13726
Радни контингент становништва	2439736	2420753	67069	70522	12884	13629	9104	9038
Запослени	922758	792405	20835	15527	3055	1842	2124	836
Неизапослени	376046	393500	13662	14639	2182	2278	2365	2904

Slika 4: Stope запослености с обзиrom на пол

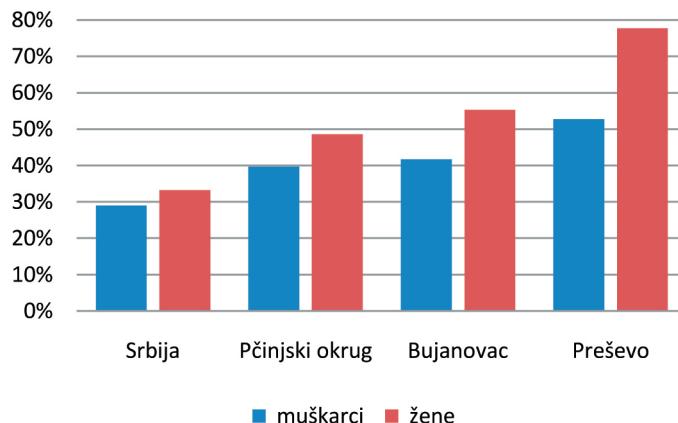
Niske stope запослености и мушких и женских у Бујановцу и Прешеву упућују на ниску привредну активност. Са друге стране високе стопе незапослености мушких смањују могућности жене за запошљавање.

10 Жене и мушки у Republici Srbiji, Beograd 2014.

11 Будући да су подаци о запослености и незапослености на општинском нивоу доступни искључиво из званичне статистике (RZS и NSZ), израчунате су стопе регистроване запослености и незапослености.

Slika 5: Stope nezaposlenosti s obzirom na pol

Svi indikatori ukazuju na postojanje rodnog jaza na tržištu rada kako Srbije i Pčinjskog okruga, tako i Bujanovca i Preševa: stopa zaposlenosti žena je niža od stope zaposlenosti muškaraca, a stopa nezaposlenosti žena je viša od stope nezaposlenosti muškaraca. Međutim rodni jaz je izraženiji u Bujanovcu i Preševu tako da je stopa nezaposlenosti žena u Preševu veća za 25 procenatnih poena od stope nezaposlenosti muškaraca, a stopa zaposlenosti žena je manja za 14 procenatnih poena. U Bujanovcu razlika u stopama zaposlenosti muškaraca i žena iznosi 10 procenatnih poena, a razlika u stopama nezaposlenosti žena i muškaraca je 14 procenatnih poena.

Zaposlenost žena Bujanovca i Preševa

Podaci o zaposlenosti žena trebalo bi da obuhvate žene koje rade kod poslodavaca, bez obzira na vrstu svojine, vrstu ugovora o radu (na određeno ili neodređeno), formalni ili ne-formalni status zaposlenja, žene preduzetnice ili samozaposlene žene, kao i one angažovane u porodičnim firmama ili poljoprivrednim gazdinstvima, kao pomažuće članove domaćinstva. Međutim, statistički podaci o ključnim pokazateljima tržišta rada na opštinskom nivou vrlo su oskudni i ne daju dovoljno precizne uvide u položaj žena i muškaraca na lokalnim tržištima rada. Za potrebe studije izvor podataka o zaposlenosti žena bila je RAD statistika Republičkog zavoda za statistiku koja daje podatke o formalno zaposlenima u preduzećima, institucijama i organizacijama kao i preduzetnicima i osobama zaposlenim kod njih. Na žalost ovi podaci nisu rodno osetljivi u nizu aspekata. Pored toga, za razliku od Ankete o radnoj snazi koja daje rodno segregirane podatke i o zaposlenima van radnog odnosa (sezonski, privremeni i povremenii poslovi) kao i o neformalno zaposlenim, takvi podaci nisu dostupni za lokalna tržišta rada.

Žene u Bujanovcu i Preševu su znatno manje zastupljene među zaposlenima u odnosu na republički prosek i to za 9 procenatnih poena u Bujanovcu i skoro 20 procenatnih poena u Preševu. Razloge za to vidimo u činjenici da u tradicionalnim zajednicama žene izlaze na tržište rada u manjem broju nego muškarci što pokazuje i stopa aktivnosti žena u Bujanovcu (21,10%) i Preševu (27,25%) koja je značajno niža od stope aktivnosti žena u Srbiji (34%). Rodni jaz u zaposlenosti manji je kod zaposlenih u pravnim licima, nego kod zaposlenih preduzetnika i zaposlenih kod njih. Razlog za to nalazimo u podatku da su muškarci u najvećem

delu vlasnici preduzetničkih radnji koje zapošljavaju mali broj zaposlenih. Prema podacima Agencije za privredne registre u 2014. godini u Bujanovcu je registrovano 769 preduzetnika, a u Preševu 606. To znači da su preduzetnici u Bujanovcu imali svega 262 zaposlena, a u Preševu 116. Uračuna li se 20% preduzetnica u Bujanovcu i 14% u Preševu, dobija se učešće od 55% žena u Bujanovcu i 40% u Preševu među zaposlenima kod preduzetnika.

Tabela 8. Zaposleni prema pravnom obliku i polu

	Srbija	Pčinjski okrug	Bujanovac	Preševu
Ukupno zaposleni	1697686	35665	4876	3080
Žene	798015	15333	1858	852
Udeo žena	47,01%	42,99%	38,11%	27,66%
Zaposleni u pravnim licima	1323831	28341	3845	2358
Žene	631924	12573	1560	720
Udeo žena	47,73%	44,36%	40,57%	30,53%
Preduzetnici i zaposleni kod njih	373855	7324	1031	722
Žene	166091	2760	298	132
Udeo žena	44,43%	37,68%	28,90%	18,28%

U prikazu socio ekonomskog konteksta naveden je podatak da je najveći broj zaposlenih u ove dve opštine u javnom sektoru (obrazovanje, zdravstvo, socijalna zaštita i javna uprava), u Bujanovcu 42% ukupnog broja zaposlenih, a u Preševu 56%, pa je realno očekivanje da je manji rodni jaz u zaposlenosti u pravnim licima, budući da podaci na nacionalnom nivou ukazuju da je učešće zaposlenih žena u javnom sektoru veće od učešća muškaraca (zdravstvena i socijalna zaštita 78,7%, obrazovanje 68,7%, državna uprava i obavezno socijalno osiguranje 59%). Čini se da je pristup zapošljavanju i u tradicionalno „ženskim“ delatnostima otežan ženama u Bujanovcu, a naročito u Preševu.

Na najvišim upravljačkim pozicijama, pozicijama sa najviše moći, u javnom sektoru Bujanovca i Preševa neznatan je broj žena. Na čelnim pozicijama u javnim preduzećima, ustanovama u državnoj upravi i pravosuđu u Bujanovcu je 59 muškaraca i šest žena, a u Preševu 51 muškarac i četiri žene. Iako su žene više zastupljene kao zaposlene u ovom sektoru gotovo da ne postoji vertikalna pokretljivost žena na rukovodećim pozicijama.

Preduzetništvo

Pojam preduzetništva podrazumeva specifičnu poslovnu filozofiju u čijoj osnovi leži svest o stalnim promenama i potrebi da se preduzetnik na njih neprekidno prilagođava, da za njih nalazi odgovore koje će mu omogućiti opstanak. Unošenje novina, inovativnost leži u osnovi preduzetništva. Sklonost ka riziku, njegova kontrola putem planiranja i predviđanja rizika, ali i stalno učenje.

Preduzetništvo i inovativnost su pokretači ekonomskog i ukupnog društvenog razvoja. Najrazvijenije zemlje sveta najviše podstiču preduzetništvo i najviše ulažu u preduzetništvo. Svest o važnosti preduzetništva prisutna je u strateškim dokumentima Bujanovca i Preševa. Koliko su strategije pretočene u akcije i koliko se stanje promenilo od usvajanja ovih dokumenata drugo je pitanje. Ipak, procena da je razvoj preduzetništva i preduzetničke filozofije okosnica razvoja i spas u borbi protiv daljeg propadanja i siromaštva je značajno postignuće.

Sve ovo ukazuje na potrebu da se analiziraju strateški planovi iz aspekta razvijenosti preduzetništva, promena koje su se desile od usvajanja strategija, trendova u njegovoj strukturi, kao i zastupljenosti žena u njemu.

Prema podacima Agencije za privredne registre iz 2015. godine na području opštine Bujanovac žene čine 11% preduzetnika koje se nalaze na čelu privrednih društava, dok je među registrovanim preduzetnicima njihov udio 21%. U opštini Preševo udio žena koje vode privredna društva je 5%, a udio žena među preduzetnicima je 14%. Ukoliko privredna društva i preduzetnike (fizička lica) računamo kao jedinstven skup preduzeća učešće žena u preduzetništvu Bujanovca i Preševa je 18%, respektivno 12%. Poređenja radi u Srbiji¹² u 2014. godini učešće žena na čelu privrednih društava je 24%, a među preduzetnicima 32%. U tabeli 9 su prikazani podaci o učešću ženskog preduzetništva po sektorima delatnosti.

Tabela 9. Preduzetnici po delatnostima i polu

	muškarci	žene	muškarci	žene
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	0,74		0,14	
Rudarstvo, snabdevanje električnom energijom, gasom, vodom i upravljanje optadnim vodama	1,10	1,13	0,28	
Prerađivačka industrija	18,40	16,95	13,81	12,63
Građevinarstvo	6,50	1,13	7,32	
Trgovina na veliko i trgovina na malo; popravka motornih vozila	34,60	49,72	39,23	47,37
Saobraćaj i skladištenje	14,72	0,56	10,22	1,05
Usluge smeštaja i ishrane	10,92	14,69	14,36	11,58
Informisanje i komunikacije	1,23	0,56	1,24	1,05
Finansijske delatnosti i delatnost osiguranja	0,74		1,66	1,05
Stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti	5,64	5,08	4,56	2,11
Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti	1,23	2,82	1,38	3,16
Obrazovanje, zdravstvo i socijalna zaštita	1,60	2,26	1,66	3,16
Umetnost; zabava i rekreacija	0,49	0,56	0,69	
Ostale uslužne delatnosti	3,56	7,91	3,45	16,84
Ukupno	100,00	100,00	100,00	100,00

Najveći broj preduzetnica Bujanovca i Preševa posluje u sektoru uslužnih delatnosti, pre svega trgovine. U Bujanovcu 15% preduzetnica posluje u oblasti ugostiteljstva, a u Preševu 17% preduzetnica je u sektoru ostalih uslužnih delatnosti (najveći broj su vlasnice frizerskih salona). Dobijeni podaci su u saglasnosti sa nalazima drugih istraživanja o sektorskoj segmentaciji preduzetništva koja se ogleda u sklonosti žena trgovini i sektoru usluga, dok muškarci, pored dominantne usmerenosti na trgovinu, više nego žene posluju u sektoru saobraćaja i građevine.

Razloge za podzastupljenost žena preduzetnica u preduzetništvu Bujanovca i Preševa nalazimo pre svega u socijalnim preprekama, a koje proizlaze iz patrijarhalnih obrazaca vaspitanja ženske dece i odnosa prema ženama u tradicionalnoj kulturi: nedostatku samopouzdanja, niskom nivou aspiracija, nedostatku spremnosti na akciju i nesklonosti riziku. Pored toga, ometajuće faktore predstavljaju nizak obrazovni status i nedostatak preduzetničkih veština i kvalifikacija koje bi trebale da se razviju kroz formalno/ neformalno obrazovanje ili kroz

radno iskustvo. Sledeća grupa ometajućih faktora odnosi se na komplikovane administrativne procedure, izostanak finansijske podrške na institucionalnom nivou, izostanak saradnje različitih institucija, nedostatak poslovne infrastrukture (na području Bujanovca i Preševa ne postoji nijedan biznis inkubator). Poslednje, ali ne i najmanje važno, je postojanje finansijskih prepreka koje se manifestuju kroz nedostatak početnog kapitala, nedostupnost izvora finansiranja za pokretanja sopstvenog posla, nepristupačnost finansijskih podsticaja na državnom nivou, destimulativan sistem oporezivanja.

Nezaposlene žene Bujanovca i Preševa

Faktori rizika za nepovoljan položaj na tržištu rada odnose se na okolnosti ili pojedinačne karakteristike zbog kojih opada verovatnoća učestvovanja na tržištu rada i doslovanstvenog rada. Među ključnim faktorima rizika su obrazovni status, trajanje nezaposlenosti i godine života. Stoga je izvršena analiza strukture nezaposlenih u Bujanovcu i Preševu u odnosu na navedene faktore.

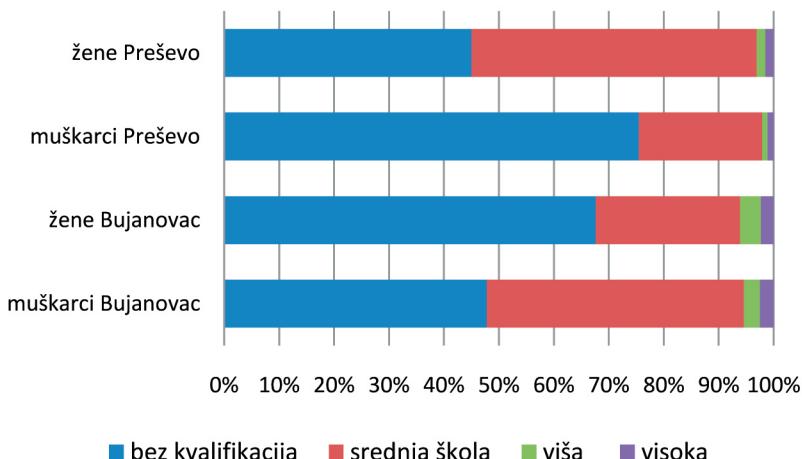
Prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ), za 2014. godinu, u evidenciji nezaposlenih lica Bujanovca bilo je 4.214 lica (51 % žena, 49% muškaraca), a na teritoriji opštine Preševu 5.153 lica (56 % žena, 44% muškaraca).

Obrazovna struktura nezaposlenih je izuzetno nepovoljna. Među nezaposlenima Bujanovca i Preševa najviše je nezaposlenih bez kvalifikacija, u Bujanovcu 58%, a u Preševu 62%. Učešće nekvalifikovanih među ženama u Bujanovcu je 68%, a u Preševu 45%. Sa srednjim obrazovanjem među nezaposlenim ženama je u Bujanovcu 26%, a u Preševu 52%. Veoma je nisko učešće nezaposlenih žena sa višom i visokom školom i u Bujanovcu (6%) i u Preševu (3%).

Tabela 10: Obrazovna struktura nezaposlenih lica prema polu

Obrazovni nivo	Bujanovac			Preševu		
	ukupno	žene	muškarci	ukupno	žene	muškarci
Bez kvalifikacija	2442	1460	982	3196	2173	1023
Srednja škola	1529	568	961	1826	645	1181
Viša	142	82	60	64	29	35
Visoka	101	50	51	67	32	35

Slika 6. Obrazovna struktura nezaposlenih prema polu

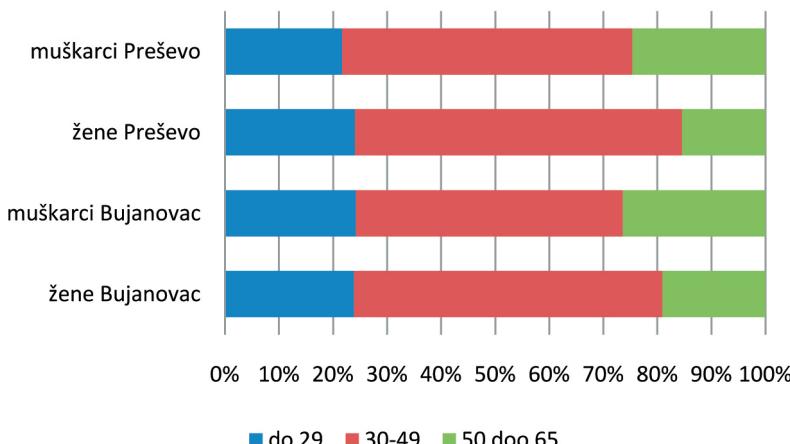

Nezaposlene žene životne dobi od 30 do 49 godina su zastupljene sa 57% u Bujanovcu i 61% u Preševu.

Tabela 11: Nezaposleni prema godinama života i polu

Godine života	Bujanovac		Preševo	
	žene	muškarci	žene	muškarci
do 29	516	498	692	493
30-49	1232	1014	1742	1221
50 doo 65	412	542	445	560

Slika 7. Starosna struktura nezaposlenih prema polu

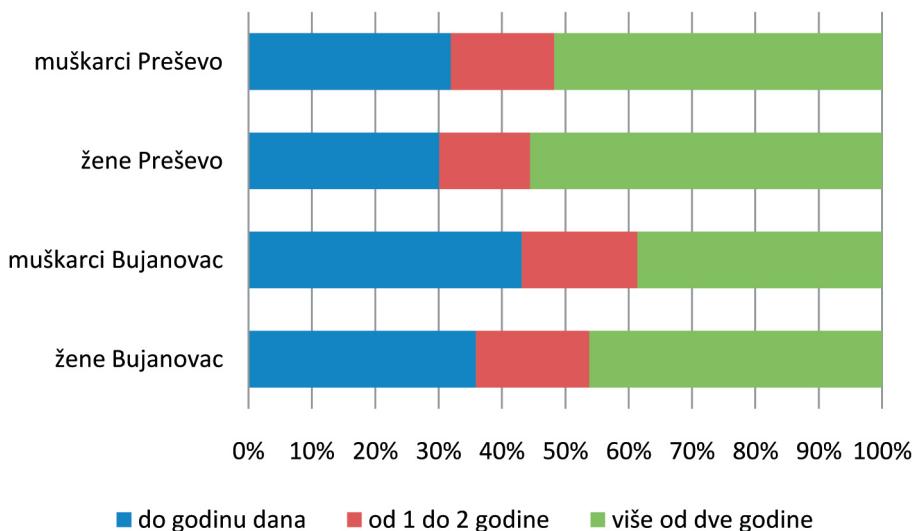

Prema trajanju nezaposlenosti u Bujanovcu i Preševu najveće je učešće nezaposlenih koji traže posao duže od godine dana. Udeo žena među dugotrajno nezaposlenima u Bujanovcu je 64%, a u Preševu 70%.

Tabela 12 Nezaposleni prema trajanju nezaposlenosti i polu

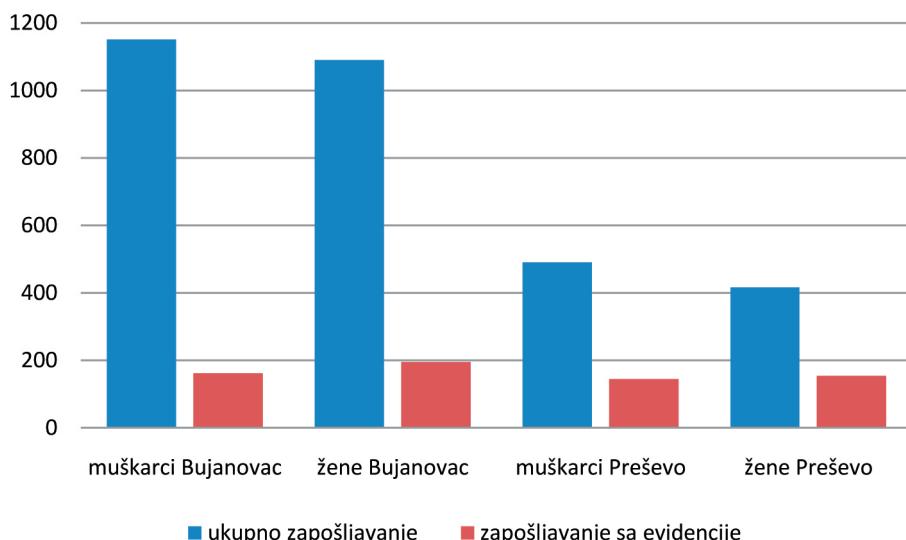
Trajanje nezaposlenosti	Bujanovac		Preševo	
	žene	muškarci	žene	muškarci
do godinu dana	775	886	867	726
od 1 do 2 godine	387	375	412	371
više od dve godine	998	793	1600	1177

Slika 8. Struktura nezaposlenih prema trajanju nezaposlenosti i polu

Podaci o obrazovnom statusu, godinama starosti i trajanju nezaposlenosti su alarmantni, i kada je reč o ukupnoj nezaposlenosti i njenim karakteristikama posebno kada je reč o ženama. Bez kvalifikacija u Preševu je dve trećine nezaposlenih žena. U Bujanovcu je nešto „bolje“, 45%. Žene duže čekaju posao, što je očekivano s obzirom na obrazovnu strukturu, a u statusu su nezaposlenosti u periodu najproduktivnije životne dobi, od 30 do 49 godina. Ovakvo stanje uzrokovano je višestrukim faktorima otežane zapošljivosti nezaposlenih Bujanovaca i Preševa o kojima je u studiji bilo reči. Ilustrativni su podaci o zapošljavanju u 2014. u Bujanovcu i Preševu dobijeni od Nacionalne službe za zapošljavanje. Od ukupnog broja zaposlenih u Bujanovcu, samo je 16% lica sa evidencijom nezaposlenih. U Preševu od ukupnog broja zaposlenih samo je trećina sa evidencijom nezaposlenih.

Slika 9. Ukupno zapošljavanje i zapošljavanje sa evidencijom prema polu

Aktivnosti Službe za zapošljavanje u vođenju aktivne politike na tržištu rada su više nego skromni. Uvažavajući u potpunosti tešku ekonomsku krizu i nedostatak sredstava utisak je da su mere koje ne zahtevaju sredstva, a koje značajno doprinose zapošljivosti, daleko ispod mogućeg i potrebnog nivoa. Podaci dobijeni od Nacionalne službe za zapošljavanje govore da obuka za podizanje kompetencija nezaposlenih lica uopšte nije bilo tokom 2014. godine, ni u Bujanovcu ni u Preševu. Nije bilo ni jedne stručne prakse, niti sticanja praktičnih znanja, niti obuka na zahtev poslodavaca, niti funkcionalnog osnovnog obrazovanja. Dakle, ni jedne mere koja bi direktno uticala na zapošljivost. O rodnoj osetljivosti ovih mera ne treba ni govoriti jer ih nije bilo. Izostale su aktivnosti Kluba za traženje posla kao i pomoć u razvoju karijere. Obuke za preduzetništvo, 24 polaznika (10 žena) u Bujanovcu i 28 (6 žena) u Preševu, tokom cele 2014. godine, su nedovoljne u odnosu na broj i strukturu nezaposlenih kao i mogućnosti zapošljavanja koje se otvaraju ulaskom u sopstveni biznis. Integriranje rodne perspektive u politiku, ili njenu realizaciju, Nacionalne službe za zapošljavanje Bujanovcu i Preševu je bilo neadekvatno.

Udruženje poslovnih žena je u maju i junu ove godine, samo kroz četiri obuke o mogućnostima preduzetništva i zadružarstva u rešavanju nezaposlenosti, obuhvatilo 60 žena Bujanovca i Preševa.

S druge strane, aktivnost NSZ je bila usmerena na one mere koje treba forsirati kada na tržištu rada postoji ozbiljna ponuda poslova. Na primer, na veštine aktivnog traženja posla, motivaciono aktivacione obuke i slično, dok su u potpunosti izostale mene, kako je već navođeno, na aktivnostima koje podstiču kreiranje novih radnih mesta.

Žene na selu

Podaci različitih međunarodnih organizacija upućuju na posebnu ugroženost žena i mlađih u ruralnim područjima. Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, naglašava brojne probleme sa kojima se suočavaju seoske žene u svakodnevnom životu i posebnu pažnju posvećuje položaju i pravima žena na selu. Mnoga istraživanja pokazuju da uključivanje žena u lokalnu ekonomiju na ravноправnoj osnovi ubrzano smanjuje siromaštvo i doprinosi razvoju. U onim sredinama u kojima se ženski potencijali ne koriste za razvoj, nema ni razvoja.

Malobrojna istraživanja položaja žena u seoskim područjima u Srbiji potvrđuju da su žene na selu izostavljene iz procesa donošenja odluka, planiranja i sprovođenja strategija razvoja na različitim nivoima, a otežan im je i pristup resursima. Razlog za to je, pre svega, u patrijarhalnim kulturnim obrascima u čijoj osnovi je tradicionalna podela rodnih uloga i snažno izražene patrijarhalne vrednosti. Navedeno ima za posledicu višestruku diskriminaciju ove grupe žena. Rad žena na selu najčešće je nevidljiv, nedovoljno plaćen ili uopšte nije plaćen. Pri tome je neosporna činjenica da kvalitet života u seoskoj zajednici, i porodici, značajno zavisi od uključenosti žena u obavljanje svakodnevnih poslova sa jasnom rodnom podelom. Zato je borba za uključivanje žena u odlučivanje u planiranje i ostvarenje planova borba ne samo za rodnu jednakost već i za poštovanje i više vrednovanje njihovog rada i doprinosu u seoskoj porodici i zajednici.

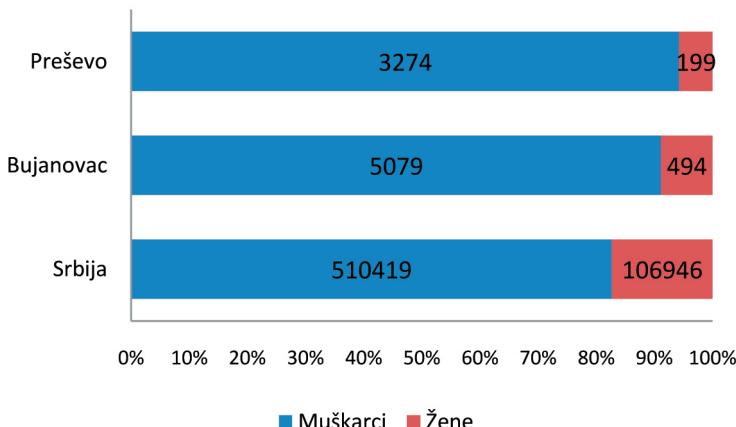
Žene iz ruralnih područja Srbije potpuno su nevidljive u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014-2024. godine ("Sl. glasnik RS", br. 85/2014). U navedenom dokumentu ni jednom se ne pominju žene.

Na nacionalnom nivou rodne nejednakosti se ispoljavaju u nizu dimenzija: prisus-

tvu žena među članovima i licima zaposlenim na gazdinstvima, udelu žena i muškaraca na položajima donosioca odluka o poljoprivrednoj proizvodnji i onih koji samo izvršavaju rad. Međutim, podaci RZS iz Popisa poljoprivrede 2012. za područje Bujanovca i Preševa ukazuju na veće rodne nejednakosti u Bujanovcu i Preševu u odnosu na republički nivo.

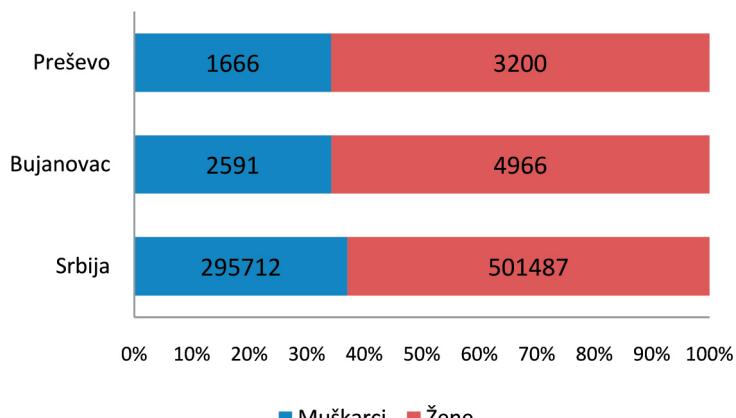
Na nivou Srbije udeo muškaraca nosioca poljoprivrednog gazdinstva je za 66 procen-tih poena veći od uleta žena, u Bujanovcu iznosi 82 procen-ta poena, a u Preševu 88 procen-tih poena.

Slika 10. Nosioci poljoprivrednog gazdinstva prema polu

RZS u Anketi o radnoj snazi određuje pomažuće članove domaćinstva kao lica koja pomažu drugom članu porodice u vođenju porodičnog posla ili poljoprivrednog gazdinstva, a da pri tome nisu plaćeni za taj rad. Iako muškarci dominiraju kao nosioci poljoprivrednog gazdinstva, među pomažućim članovima domaćinstva angažovanim u poljoprivredi većina su žene: u Srbiji 63%, u Bujanovcu i Preševu 66%.

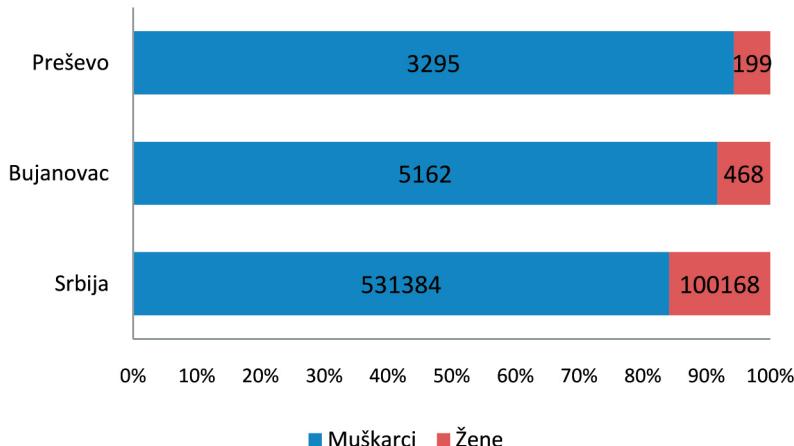
Slika 11. Pomažući članovi poljoprivrednog gazdinstva prema polu

Rodne nejednakosti posebno se ispoljavaju kroz neravnotežu u obavljanju rukovodećih poslova na gazdinstvu. Žene su veoma retko na poziciji upravnika gazdinstva, osobe koja donosi odluke i upravlja proizvodnjom na gazdinstvu. Na nivou Srbije, žene su zastupljene među upravnicima gazdinstava sa 16%, u Bujanovcu sa 8%, a u Preševu sa 6%.

Slika 12. Upravnici na poljoprivrednim gazdinstvima prema polu

Devastiranost ovog područja je posebno izražena u poljoprivrednoj proizvodnji i preradi koja je „u kolapsu“, kako se ističe u strategijama opština Bujanovac i Preševo. Ovakvo stanje je, kao po pravilu, prvo pogodilo najugroženije, a to su žene sa statusom pomažućih članova domaćinstva. I, naravno, njihov položaj se može popraviti samo sa poboljšanjem položaja poljoprivrednih domaćinstava. Pre svega, preduzetništvom usmerenim ka proizvodnji i preradi poljoprivrenih proizvoda, seoskom turizmu i udruživanju u zadruge. Drugi pravac poboljšanja statusa žena je u kreiranju radnih mesta van domaćinstva, kod preduzetnika i u preduzećima koji su u drugim, za tržište, potrebnim delatnostima.

Položaj žena na tržištu rada Bujanovca i Preševa iz perspektive lokalnih aktera

Ispitujući ključne probleme žena na tržištu rada Bujanovca i Preševa, kao i njihove uzroke, obavljeni su strukturirani intervjui sa istaknutim privrednicima, nosiocima najviših opštinskih i regionalnih funkcija (predsednici opština Bujanovac i Preševo, načelnik Pčinjskog okruga, načelnici odeljenja za društvene delatnosti, rukovodioci kancelarija za lokalni ekonomski razvoj).

Kao osnovni problem, ali i uzrok, teškog i rodno neravnopravnog položaja žena na tržištu rada skoro svi intervjuisani funkcioneri vide generalno veliku nezaposlenost. Posebno se ističe nezaposlenost mladih i žena. Pri tome je prisutno mišljenje da je nezaposlenost tako veliki problem da se gube uvidi u specifične i najugroženije grupe nezaposlenih te se sve posmatra samo iz vizure potrebe da se nezaposlenost smanjuje, na bilo koji način i u bilo kojoj strukturi nezaposlenih.

Kao jedan od uzroka znatno veće nezaposlenosti žena navodi se i tradicionalno shvatanje o ulozi žene u društvu i porodici. „Žene su stub porodice i države“. Ukazuje se i na njihovo „prihvatanje“ takve pasivne uloge u porodici i društvu. I kada se pokušavaju menjati

stvari „teško ih je animirati. Karakterističan je slučaj mlade žene koja je sa 19 godima došla u MUP za ličnu kartu i na njihovo pitanje gde je do sada bila, jer nije imala nikakav dokumenat, odgovorila da nije izlazila iz kuće jer nije imala potrebe“. Iako ekstremna ilustracija patrijarnalnog položaja žene u ovoj sredini ona dramatično ukazuje na potrebu organizovane akcije svih faktora u lokalnoj zajednici u cilju poboljšanja položaja žena na tržištu rada, ali i uopšte.

Prisutno je, s jedne strane mirenje žena sa svojim položajem, i prihvatanje muškarca sa sopstvenom dominantnom ulogom. Posledica toga je pomenut stav da se nezaposlenost žena rešava kroz ukupne aktivnosti za rešavanje nezaposlenosti, zapravo neosetljivost muškaraca da se položaj žena u društvu i tržištu rada ne može menjati značajno samo „muškim“ merama već one moraju biti usmerene na rešavanje specifičnih problema karakterističnih za žene. Kao još jedno „opravdavanje“ takvog stanja navodi se činjenica da je „veliki broj ljudi (muškaraca) je otišao u inostranstvo na rad, kao i da i dalje odlaze “te to postavlja nove obaveze ženama koje su ostale u porodici. U takvim okolnostima „normalno“ je da žena ne treba da razmišlja o nekom svom poslu ili zapošljavanju.

To odsustvo uvida u položaj žena, ta neosetljivost na rodnu ravnopravnost, najbolje se manifestuje u tvrdnji da „poslodavci ne prave diskriminaciju pri zapošljavanju.“ Pri tome od sedam načelnika u jednoj opštini nema ni jedne žene. Veoma mali broj žena je zaposlen u preduzećima, a najviše u prosveti i zdravstvu. Kada je preduzetništvo u pitanju žene se najčešće odlučuju i dobijaju posao u frizerskom, krojačkom poslu i radu u konfekciji. U Preševu se u preduzetništvu ističu i vezilje koje i izvoze svoje rukotvorine. Samo zahvaljujući zakonu žene su u političkim strukturama zastupljene sa samo obaveznih 30%. Interesantan je predlog da se zakonom definiše i obaveza da poslodavci, sem definisanih izuzetaka, moraju imati najmanje 30% zaposlenih žena.

Ipak, ohrabruje muški uvid da je „ženama najteže u svim sferama društvenog života.“ Navodi se da je „u poslednjih 20 godina postignut veliki napredak u zapošljavanju Romkinja i Albanki čemu je doprinela medijska promocija i promena načina života.“ Dalje, u intervjuima se izražava uverenje da se, ipak ali doduše sporo, stvari menjaju na bolje navodeći fabriku sokova „Fluidi“. Fabrika ima i Tržni centar i zapošljava mnogo žena“. (Intervju sa vlasnikom fabrike ukazao je da samo u TC ima 60% zaposlenih žena a da su u proizvodnji samo dve. Budući da je rad u trgovini „ženski posao“ a proizvodnja „muški“ teško je govoriti o promenama u ravnopravnosti podele na muške i ženske poslove ili o tvrdnji da „poslodavci ne pravi nikakvu diskriminaciju pri zapošljavanju žena“).

Nezaposlenost je posledica i tranzisionih, po pravilu, neuspešnih promena, koje traju od 90-tih godina, mišljenja su intervjuisanih. Ukazuje se na odsustvo razumevanja, „osećaja“ Agencije za privatizaciju u odnosu na inicijative iz lokalne zajednice. „Javljuju se kupci iz inostranstva ali je sve sporo, svaka inicijativa je bez odziva“. „Ne postoji veza između državne uprave i lokalnih organa na rešavanju problema nezaposlenosti“. U samom procesu privatizacije „lokalna uprava nema nikakve nadležnosti, koje bi pomogle da one budu kvalitetnije, ali zato nose obaveze i odgovornost za čuvanje objekata?!“

Ne mogu godinama da prođu ni projekti definisani strateškim planovima opština na stvaranju industrijske zone ili biznis inkubatora, čak ni u postojećim objektima sa potrebnom infra strukturon koji propadaju napušteni a nalaze se deceniju i više u procesu privatizacije i, kao takvi, u vlasništvu Agencije za privatizaciju. „I za to ne može da se dobije dozvola“. Ne treba mnogo da se shvati koliko bi osnivanje industrijske zone i biznis inkubatora bilo značajno na pokretanju privrednog razvoja, preduzetništva, stvaranju klastera, a time na rešavanju problema zaposlenosti. Daljim najavama o privatizacijama situacija se dalje

pogoršava. Npr: najavljeni privatizacija televizije će doneti otpuštanje 70% zaposlenih žena. „Postoji samo proces ukidanja a ne i stvaranja novih radnih mesta“.

Pored potpunog uništenja privrednih potencijala, što je dovelo do osiromašenja stanovništva, tranzicija ima veliku „zaslugu“ za još jedan veliki problem, „problem u promeni sistema vrednosti kod mlađih. Nerad, prevelika zaštićenost, čekanje da neko drugi radi za njih, da lako zarade. Te su vrednosti u potpunoj suprotnosti sa sistemom vrednosti u kome su odrastali njihovi roditelji i dedovi. To zaista čudi. To postaju vladajuće vrednosti jer se potkrepljuju godinama i biće ih veoma teško iskoreniti“.

U problem neproduktivnih veza sa centralnim državnim organima, koji čak izaziva i gašenje firmi i radnih mesta, time povećavajući problem nezaposlenosti, spada i problem nenaplaćenih kreditnih potraživanja Fonda za razvoj, tj. „njihovo odsustvo sluha za probleme u poslovanju preduzeća koji su podigli kredite. Oteraće preduzeća u stečaj zbog par rata umešto da pomognu da se održe“. Izrazito je prisustvo procene da se na lokalnu ništu ne može uraditi, da sve zavisi od centrale, Beograda, ministarstava. Ovlašćenja kojima se raspolaže u lokalnoj zajednici i okrugu su minorna, izostaje stvaralački dijalog i ima se osćaj nezainteresovanosti „centra“. I kada postoje dobre ideje, bar po mišljenju lokalnih aktera, ne mogu se realizovati, ne nailazi se na razumevanje, čak se na inicijative i ne reaguje. (Primer odbijanja formiranja biznis inkubatora...)

Prisutan je problem i sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, odnosno sa njihovim učešćem u realizaciji lokalnih akcionih planova zapošljavanja. I nije reč samo o tome da Ministarstvo ne izdvaja sredstva (razumeju se veliki budžetski problemi) već se, potpuno birokratski, čak i ne odgovara na poziv za učešće u finansiranju podsticanja zapošljavanja, ne objašnjavaju razlozi za to. Sve to ostavlja utisak o „zaboravljenosti provincije“ i njihovoj nevažnosti.

Govoreći o tome kako da reše probleme nezaposlenosti žena intervjuisani podvlače da se „mora raditi na tome da žene budu emancipovane, da izađu van zidova“, zapravo da se ukupnim razvojem mora menjati nabolje i položaj žena.

S obzirom na niske finansijske kapacitete opština jedan od izlaza se vidi u projektima EUPROGRESA i USAID, mada se i to smatra nedovoljnim. Opštine pokušavaju da kroz lokalne akcione planove za zapošljavanje plasiraju sredstva za podsticanje zapošljavanja ali su to mala sredstva u odnosu na potrebe. Pri tome, nemaju finansijsku podršku od Nacionalne službe za zapošljavanje i Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.

Takođe, odvajaju se sredstva za podsticanje preduzetništva kao i stručnu praksu i pri čem je u tome učešće 50% žena. Polazi se od procene da je stručna praksa šansa za zapošljavanje jer su „poslodavci zainteresovani za žene koje su prošle praksu a imaju diplome prava ili ekonomije“.

Zaključna razmatranja i preporuke

Veliki broj istraživanja o rodnoj ravnopravnosti u Republici Srbiji ukazuje na težak položaj žena u svim sferama života. Višedecenijska tranzicija je poništila gotova sva postignuća borbe za ravnopravnost žena u našem društvu. Prisutna je ekomska nejednakost žena, podređen položaj žene u porodici, u raspodeli poslova u porodici, minimalno političko učešće, nepovoljniji položaj na tržištu rada (pristup, opstanak i povratak), imovinska nejednakost u porodici i manja dostupnost finansijskim resursima, manje ili više izražene patrijarhalne vrednosti, itd. U osnovi svih ovih nejednakosti stoji zajednički imenitelj: žena ima neravnopravnu

moć u donošenju odluka o sopstvenom životu, obrazovanju i razvoju, izboru poslova, realizaciji sopstvenih potencijala kojima bi doprinela boljem životu i u svojoj porodici i lokalnoj zajednici. U ovakvoj ekonomskoj i društvenoj nejednakosti emancipacija žena je nemoguća. Studija potvrđuje nalaze istraživanja na republičkom nivou i pruža uvid u neravnopravan položaj žena Bujanovca i Preševa na lokalnom tržištu rada, ali i koliko se taj položaj razlikuje, zapravo koliko je još nepovoljniji, u odnosu na žene u Republici Srbiji. Istovremeno ukaže i na (ne)učešće žena u preduzetništvu i vidi, kao i strateška dokumenta ovih opština, preduzetništvo, zadružarstvo i stvaranje klastera kao, u ovom vremenu, jedini način za rešavanja obespravljenosti žena. Istovremeno, to je i put za izlaz ovih lokalnih zajednica iz nezabeležene ekonomске krize, krize vrednosti i siromaštva.

Generalno, u Srbiji žene se susreću s većim teškoćama od muškaraca u pristupu, povratku i opstanku na tržištu rada zbog različitih socijalnih faktora, koji, između ostaloga, uključuju probleme u usklađivanju radnog i porodičnog života.

U Bujanovcu i Preševu problemi su znatno izraženiji i složeniji. Tome u velikoj meri doprinose tradicija i patrijarhalni stereotipovi. Prisutna je rodna diskriminacija i podela na „muške“ i „ženske“ poslove, čak se u zdravstvu i prosveti zapošljava više muškaraca, žene rade u niže plaćenim delatnostima, prisutno je neprihvatanje žena na rukovodećim položajima. Sve to žene čini ranjivijim i više izloženim siromaštву, daljom društvenoj nejednakosti, gubljenju samopouzdanja i entuzijazma za bilo kakvom promenom. Svemu tome treba dodati i teške posledice spoljašnjih uticaja kao što je, na primer, bila nedavna ekonomска kriza.

Pri svemu tome, žene Bujanovca i Preševa žive i rade na devastiranom području jer je njegov stepen razvijenosti ispod 50% republičkog proseka. Prosečne plate niže su od republičkog proseka (43.964 RSD) za 31,6% u Bujanovcu i 24% u Preševu.

Stepen obrazovanja odraslog stanovništva niži je od republičkog proseka. Veliki udeo stanovništva je sa osnovnim ili obrazovanjem nižim od osnovnog, manji je udeo srednjoškolski obrazovanih, i veoma mali udeo stanovništva sa višim i visokim obrazovanjem.

Pomenuti faktori su doveli do izrazito nepovoljnog položaja žena. Među nezaposlenima je bez kvalifikacija u Preševu dve trećine žena. U Bujanovcu je nešto „bolje“, 45%. Nisko je učešće nezaposlenih žena sa višom i visokom školom i u Bujanovcu (6%) i u Preševu (3%)! Žene duže čekaju posao. Udeo žena među dugotrajno nezaposlenima u Bujanovcu je 64%, a u Preševu 70%! Nezaposlene su u najproduktivnijoj životnoj dobi, od 30 do 49 godina. Stopa nezaposlenosti žena je veća od stope nezaposlenosti muškaraca; a stopa zaposlenosti žena je manja; žene su znatno manje zastupljene među nosiocima gazdinstva.

Stopa zaposlenosti u Bujanovcu i Preševu je značajno niža od stope zaposlenosti na republičkom nivou; izrazito visoke stope nezaposlenosti u obe opštine odstupaju značajno od republičkog proseka; viša je zaposlenost od republičkog nivoa u javnom sektoru(državna uprava, zdravstvo, socijalna zaštita i obrazovanje); stopa aktivnosti žena radnog uzrasta niža je od stope aktivnosti muškaraca; udeo žena među zaposlenima je manji od udela muškaraca. Broj žena preduzetnica u obe opštine je zanemarljiv a struktura njihovih preduzetništava siromašna i niskoakumulativna. Na republičkom nivou učešće žena u preduzetništvu je dva puta više.

Upravljačke pozicije su nedostupne ženama i njihov broj na njima je neznatan. U javnim preduzećima, ustanovama u državnoj upravi i pravosuđu u Bujanovcu je samo 10% žena, a u Preševu 3%! (Samо jedna žena).

Položaj žena, njihova ravnopravnost u Srbiji je daleko ispod standarda i ciljeva Evrope. Izgubljene su postignute vrednosti, ekonomска kriza i neuspešna tranzicija je potisnula u drugi plan pitanje ravnopravnosti žena. Sve je na deklaracijama, zapisano je u republičkim

strategijama, akcionim planovima ali su promene neprimetne.

U opština Bujanovac i Preševo ovakvo stanje i problemi statusa žena u svim segmentima života su dalje pogoršani. Izlaz treba tražiti u razvoju svesti da polovina stanovništva (žene), sem njihovog nemerljivog i često podcenjenog doprinosa u porodici, nije uključena u razvoj lokalnih zajednica. I da do tog razvoje ne može doći bez njihovog ravnopravnog uključivanja u sve privredne i društvene tokove.

Razvoj preduzetništva i zadrugarstva, kreiranje novih radnih mesta, je okosnica strategija opština Bujanovac i Preševo u rešavanju nezaposlenosti i eliminisanju siromaštva. To bi obogatilo privrednu strukturu novim uslugama i proizvodima, pokrenulo inovativne aktivnosti i ukupan ekonomski i društveni progres. Udruživanje u zadruge i formiranje klastera spas su za mala, srednja preduzeća i seoska gazdinstva. Jasno je izražena svest da je delovanje na ovom planu, u ovom trenutku, jedini način da se ove sredine same izbore sa teškoćama.

Strategije se usmeravaju na primarnu poljoprivrednu proizvodnju i preradu poljoprivrednih proizvoda kao oblasti sa najvećim mogućnostima za povezivanje i udruživanje. Takođe, ističu se i značajne mogućnosti za razvoj preduzetništva u turizmu, u razvoju gastronomskog i etno turizma, gde se sugeriše veće uključivanje i angažovanje žena. Osnivanje biznis inkubatora i industrijskog parka su sledeći veliki koraci na putu borbe za razvoj ovih lokalnih zajednica.

Ipak, i pored ovakvih dobrih analiza i postavljenih strateških planova, podaci govore da se nisu zaustavili negativni trendovi. Indikativna specifičnost ove dve opštine je značajno veće učešće neprofitnog sektora u ukupnom broju jedinica razvrstavanja od republičkog proseka. Preduzetnici su u ogromnoj većini u uslužnim delatnostima, pre svih u trgovini. U poljoprivredi gotovo i ne postoje.

Struktura privrednih društava i preduzetnika ukazuje na devastiranost ovog područja. Trgovina je dominantna delatnost, poljoprivreda potpuno devastirana, proizvodnja niska, niska obrazovna struktura, odlazak na rad van ovog područja su uzroci i posledice zaostajanja.

Prema podacima Agencije za privredne registre iz 2015. godine na području opštine Bujanovac žene čine 11% preduzetnika koje se nalaze na čelu privrednih društava, dok je među registrovanim preduzetnicima njihov udeo 21%. U opštini Prereševu udeo žena koje vode privredna društva je 5%, a udeo žena među preduzetnicima je 14%. Poređenja radi u Srbiji u 2014. godini učešće žena na čelu privrednih društava je 24%, a među preduzetnicima 32%. Višestruko više, i pored toga što je to daleko od ravnopravnosti žena u ovom segmentu i postavljenih evropskih ciljeva.

Ovakva slika (ne)učestvovanja žena u preuzetništvu je bila očekivana posle iznetih podataka o njihovoj zaposlenosti/nezaposlenosti, obrazovnom nivou i strukturi, tradicionalnim i kulturološkim vrednostima ovih sredina.

PREPORUKE

Problemi položaja žena u zajednicama Preševa i Bujanovca i njihovi uzroci precizno su dijagnostikovani u strategijama ovih opština i nedvosmisleno potvrđeni, i još izrazitije istaknuti, ovom studijom. Pravce i načine rešavanja rodne jednakosti treba tražiti u sledećim aktivnostima:

Strateški planovi opština Bujanovac i Preševo, njihove vizije i misije razvoja ovih sredina, njihovi operativni ciljevi i akcioni planovi za njihovu realizaciju su postavljeni u vreme drugačijih spoljašnjih okolnosti sa najboljim željama i namerama za dobrobit stanovništva.

Međutim, dramatične promene u okruženju poslednjih godina zahtevaju ozbiljne i nove analize realizacije ovih dokumenata, identifikaciju novih problema, razloga zaostajanja, i reviziju njihovih ciljeva.

Posebna pažnja treba da bude posvećena analizama identifikacije specifičnih problema ravnopravnosti žena i definisanju posebnih ciljeva i mera za njihovo otklanjanje.

Nove mere trebalo bi da budu integrisane u nove strateški planove, kao i u godišnje budžete i lokalne opštinske planove zapošljavanja, u strategije organizacija civilnog društva kako bi se sinergijskim dejstvom postigla promena stanja i postigao viši stepen integrisanja rodne perspektive. Ne treba podvlačiti da su to istovremeno i mere koje će da doprinose promeni teškog ekonomskog stanja i smanjivanju siromaštva uopšte, povećanju socijalne kohezije kao i razvoju efikasnije politike tržišta rada.

Cilj rodne ravnopravnosti ostvaruje se naglaskom na: povećanje broja žena među zaposlenima, na rukovodećim mestima, u politici, među preduzetnicima, podizanje njihovog obrazovnog nivoa, uklanjanje prepreka za pristup žena tržištu rada, podsticanje žena na aktivnije učestvovanje u programima osposobljavanja i prekvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada, razvoj svesti o potrebi celoživotnog učenja i promovisanja socijalne inkluzije.

Dakle, treba u akcionim planovima strategija opština Bujanovac i Preševo predvideti unapređenje postojećih usluga koje se pružaju pri zapošljavanju povećanjem broja žena u programima osposobljavanja i prekvalifikacije, povećanjem fleksibilnosti u načinu pružanja mera osposobljavanja i prekvalifikacije kako bi one bile dostupne i ženama koje su iz udaljenijih naselja, pružanjem podrške preduzećima u unapređenju kvalifikacija i uslova rada zaposlenih, podsticanjem i izradom posebnih programa/projekata usmerenih na povećanje učestvovanja žena...

Razvoj preduzetništva i zadrugarstva traži okruženje koje će delovati kao podrška tom razvoju i osnivanju ženskih preduzeća.

Pre svega treba kreirati sistem za pružanje stalnih, pravovremenih i relevantnih informacija o preduzetništvu, kao i potrebi prilagođavanja preduzetničkih usluga stvarnim potrebama korisnika, usmeravati preduzetništvo ka strateški prepoznatim pravcima poljoprivrede, prerade, turizma i gastronomskog turizma, proizvodnje organske hrane.

Neophodno je organizovati i pružiti podršku mrežama i udruženjima poslovnih žena, kao i mentorskim aktivnostima žena i za žene, unaprediti finansijske usluge za žene koje osnivaju i razvijaju poduzeća; intenzivirati edukacije potencijalnih preduzetnika/ca o izradi biznis planova, znanjima i veštinama upravljanja, marketinga kao i povezivanja sa drugim preduzetnicima u cilju zajedničkog nastupa na tržištima. To bi kroz povezivanja u zadrugarstvu i umrežavanje u klastere, formiranje biznis inkubatora značajno unapredilo efikasnost i konkurentnost malih i srednjih preduzeća i seoskih domaćinstava.

Takođe, treba dalje razvijati organizacione pretpostavke za realizaciju navedenih zadataka u vidu unapređenja opštinskih razvojnih agencija, udruženja preduzetnika, udruženja poslovnih žena i svih relevantnih opštinskih faktora. Ove strukture bi posebno kreirale projekte kojima bi se obezbedila organizaciona i finansijska podrška preduzetništvu, sticanje znanja o izradi projekata i apliciranje kod fondova i banaka, o osnivanju sopstvenog biznisa, kao i izradi biznis planova.